

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь «магістр»

на тему:

**«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ»**

Виконав: здобувач вищої освіти

II курсу 261 групи денної форми навчання,
спеціальності 231 Соціальна робота

Баздирєв Олег Володимирович

Керівник: д.пед.н., проф. Коляда Н. М.

Рецензент: д.пед.н., проф. Кравченко О. О.

Умань – 2022 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	7
1.1. Жінки і гендерна дискримінація на ринку праці	7
1.2. Права жінок з особливими потребами	19
1.3. Сексуальні домагання жінок як соціальна проблема	33
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ	44
2.1. Зарубіжний досвід організації надання соціальних послуг жінкам	44
2.2. Основні напрями роботи кризових центрів для жінок в Україні	63
2.3. Досвід роботи Гендерного центру Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини	69
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність теми. Рівність є фундаментальним принципом демократичного суспільства, яке прагне соціальної справедливості й поваги до прав людини. На жаль, під впливом багатьох факторів, в усьому світі жінки й досі стикаються з дискримінацією практично в усіх сферах життя. Захист прав жінок й протидія ґендерній дискримінації залишаються актуальними завданнями для сучасної України [103].

ґендерна рівність – концепція досягнення рівних прав людини між чоловіками та жінками в трудових, сімейних та інших правових відносинах, а також урівнювання ролі в суспільстві загалом, подолання сексизму та інших видів дискримінації. ґендерна рівність як принцип полягає в тому, щоб вивчити і усунути всі соціальні бар'єри, що заважають людині проявитися як особистості, а також створити рівні соціальні можливості для реалізації особистості жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності залежно від особистого вибору людини [18].

Варто зазначити, що в сфері надання соціальних послуг та медичної допомоги нерівні ґендерні стосунки між людьми призводять до виникнення багатьох соціальних проблем. Тому в системі надання медичних і соціальних послуг в Україні необхідним є запровадження ґендерно-орієнтованого підходу, включаючи відповідне бюджетування, що сприятиме забезпеченню рівного доступу жінок та чоловіків до якісних медичних і соціальних послуг.

Для успішного розгортання реформ в Україні необхідно готувати висококваліфікованих фахівців, які орієнтуватимуться в інноваціях, підтримуватимуть міжсекторальну співпрацю та втілюватимуть у життя ґендерний підхід до надання якісних медичних і соціальних послуг [67].

У 2021 році затверджено «Стратегію людського розвитку», оперативною ціллю якої є «5.3. Подолання ґендерних стереотипів та інших форм дискримінації» із завданням: «формування толерантного та недискримінаційного освітнього середовища у закладах освіти різних

рівнів». У цьому відношенні посилюється роль закладів вищої освіти у формуванні людиноцентрованого середовища, в якому дотримуються права і свободи усіх учасників освітнього процесу, разом з тим формуються світоглядні позиції як майбутніх фахівців, так і громадян щодо поваги людини незалежно від статті, стану здоров'я, етнічної приналежності, релігійних вірувань тощо.

Заслуговують на увагу результати досліджень українських вчених: Т. Семигіна вперше в незалежній Україні означила, що сучасна соціальна робота покликана протидіяти соціальним нерівностям у суспільстві, зокрема, гендерному дисбалансу, відтак окреслила питання формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті андискримінаційної практики; А. Ярошенко здійснила комплексне дослідження актуальної проблеми підготовки соціальних працівників до гендерно чутливої практики у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників; О. Рассказова є авторкою інноваційного пілотного проекту «Гендерний відкритий університет: гендерна грамотність та культура працівників соціальної сфери», метою якого є забезпечення процесу гендерної просвіти працівників соціальної сфери, підвищення рівня гендерної грамотності та культури у професійному середовищі при наданні допомоги та підтримки вразливих верств населення територіальної громади; О. Кравченко розкрито напрями діяльності гендерного центру в умовах закладу вищої освіти; А. Войтовською вперше розроблено, науково обґрунтовано, експериментально перевірено та впроваджено соціально-педагогічні умови формування гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО.

Актуальність даної проблеми і її недостатня розробленість стали підставою для визначення теми дослідження: **«Особливості соціальної роботи з жінками в сучасних умовах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерська робота виконана відповідно до наукової теми кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики (№ 0111U007547)».

Мета дослідження – обґрунтувати особливості соціальної роботи з жінками в сучасних умовах.

Відповідно до поставленої мети сформульовані **завдання дослідження:**

- 1) обґрунтувати теоретичні аспекти соціальної роботи з жінками в сучасних умовах;
- 2) розкрити нормативні аспекти щодо прав жінок з особливими потребами;
- 3) проаналізувати теоретичний та практичний зарубіжного досвіду щодо організації надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу жінок, які потребують допомоги;
- 4) визначити основні напрями роботи центрів для жінок в Україні.

Об'єкт дослідження – розвиток соціальної роботи з жінками.

Предмет дослідження – особливості соціальної роботи з жінками в сучасних умовах.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз філософської, соціально-педагогічної, методичної літератури, вивчення програмних, нормативно-правових документів; емпіричні – узагальнення передового педагогічного досвіду; опитувально-діагностичні методи (спостереження, анкетування, тестування, інтерв'ювання, бесіди, комплексні опитувальники, методика незавершених пропозицій, самооцінка).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що результати дослідження впроваджено у практику роботи факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини імені Павла Тичини. Матеріали дослідження (зокрема визначені соціально-психологічні особливості соціальної роботи з жінками) можуть бути використані в діяльності центрів по роботі з жінками, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, у практичній соціальній роботі; у підготовці майбутніх соціальних працівників (у змісті освітніх компонентів «Соціальна робота з жінками», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів», «Технології соціальної роботи» та ін.).

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи доповідались на науково-практичних заходах: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (Умань, 2022 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Наука. Освіта. Молодь» (Умань, 2022 р.) та ін.

Публікації. Положення магістерської роботи викладено у двох публікаціях: 1 статті у збірнику наукових праць магістрантів факультету соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини; 1 тезах науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (всього 114 найменувань, з них 3 – іноземними мовами), 3 додатків. Загальний обсяг роботи складає 107 сторінок, основний текст – 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Жінки і гендерна дискримінація на ринку праці

Сьогодні кожна жінка має вирішити дилему: сім'я чи кар'єра. Слід відзначити, що на Заході це питання стоїть гостріше, ніж у державах пострадянського простору, тому що у СРСР було закріплено право та обов'язок на працю усіх членів суспільства незалежно від їхньої статі. Але досі зберігаються прояви гендерної нерівності, що призводять до зниження соціального статусу жінки. Гендерна нерівність – це явище соціальне, зумовлене не біологічними відмінностями між жінками та чоловіками, а насамперед тим, що економічні, політичні та соціальні ресурси розподілені нерівномірно. Наслідком гендерної нерівності стала гендерна дискримінація, тобто „дії, що перекривають членам певної групи (жінкам) доступ до ресурсів або джерел прибутку, що є доступними для інших”, тобто чоловіків. Інакше кажучи, гендерна дискримінація жінок означає обмеження або позбавлення прав за статевими ознаками у всіх сферах життя суспільства: трудовій, соціально-економічній, політичній, сімейно-побутовій.

Основні прояви сучасної гендерної нерівності на ринку праці:

– *дискримінація при наймі на роботу*. У більшості країн світу при наймі на роботу перевага віддається чоловікам. Але сьогодні вже існують приклади, коли жінки через судові рішення досягали урівняння у своїх правах. Наприклад, у США уряд погодився виплатити компенсацію у розмірі більше півмільярда доларів 1100 американським жінкам, які довели в суді підтасовування результатів їхнього тестування при наймі на роботу в одну урядову організацію;

– *дискримінація в оплаті праці*. Наприклад, у Німеччині жінки офіційно за ту ж саму роботу отримують заробітну плату на 10 % меншу, ніж

чоловіки. У Японії рівень середньої заробітної плати працюючої жінки склав 63,6 % від чоловічої (причому виконувана праця може навіть співпадати за інтенсивністю та змістом), у США – 75,5 %, Німеччині – 74,2 %, Франції – 80,8 %, Швеції – 89,6 %;

– *гендерна сегрегація за професіями*, що полягає у нерівності можливостей професійної підготовки та перепідготовки чоловіків та жінок, їхнього доступу до виробничих ресурсів та контролю над ними. Наприклад, на 9352 державних чиновники у Японії лише 90 жінок (близько 1 %). Відсоткове співвідношення жінок-менеджерів на керівних посадах у приватному секторі: США – 42,7 %, Великобританії – 33 %, Німеччині – 25,6 % та Японії – 8,2 %;

– *труднощі при отриманні доступу до різноманітних програм на ринку праці та інших видів допомоги в період безробіття*;

– *значна кількість жінок у потоках нелегальної міграції*. Трудові мігранти-жінки зайняті в основному у сфері розваг, домашнього сектора та послуг. Жіноча міграція в цілому є “зоною” підвищеного ризику та масових порушень прав людини. У першу чергу це стосується сексіндустрії, а також так званої “біля-сексуальної зайнятості”, що часто супроводжується секс-послугами (танцювальні шоу, стриптиз, консумація, ескорт-сервіс, модельний бізнес тощо). У даній сфері жінки працюють як добровільно, так і з примусу. Останнім часом неймовірного розмаху набула торгівля людьми, у якій найприбутковішим є продаж жінок у секс-рабство. Лідерами за постачанням жінок у 90-х роках стали країни СНД (Україна у тому числі), випередивши Китай, Філіппіни, Колумбію (лідери у 60-70-х роках), Польщу, Болгарію, Угорщину, Румунію (друга половина 80-х роках).

Проблеми жіночої зайнятості в Україні. На відміну від Заходу, розрив між чоловічою та жіночою зайнятістю в Україні незначний. Така тенденція сформувалася під впливом традицій СРСР. У 90-х роках ХХ століття у зв’язку із зупинкою великої кількості підприємств, що забезпечували “чоловічі” робочі місця, жіноча зайнятість істотно перевищила чоловічу,

зробивши жінок на довгий час годувальницями сімей. Причому жінка продовжувала виконувати ще й функції по веденню домашнього господарства. В Україні, як і в інших країнах СНД, жінка, як правило, поєднує роль домогосподарки та годувальниці, тим самим несучи тяжке навантаження. І все-таки існують наступні напрями дискримінаційної практики в Україні:

– *яскраві прояви сексизму при наймі на роботу й оплаті праці.* Україна підписала ряд міжнародних договорів, забороняючих дискримінацію жінок у сфері зайнятості, зокрема Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок та антидискримінаційну конвенцію МОП № 111. Але у 2003 р. міжнародна організація з питань захисту прав людини Human Rights Watch у своїй доповіді розповідала про те, як українські роботодавці через оголошення про вакансії та співбесіди дискримінують претендентів-жінок, віддаючи перевагу чоловікам. Важливе значення мають вік, сімейний стан і зовнішність. Типовим прикладом гендерно-орієнтованих оголошень про вакансії може стати така фраза, як “молода жінка 18-30 років, приваблива зовнішність”. Більшість “жіночих” вакансій належить до сектора послуг (обслуговуючий персонал та помічники по господарству) і низькооплачуваних виконавчих посад типу секретарів та бухгалтерів. Крім того, обмеження за віком (30-35 р.) дуже жорстке. Причому головними чинниками, що визначають більшу привабливість жіночої робочої сили, виступають дешевизна й поступливість;

– *кількість жінок на керівних посадах у державному секторі економіки* (у рядах дрібних держслужбовців – 72 %, а на вищих керівних посадах – 8 %. Крім того, жінки є лідерами у списках безробітних із вищою освітою, де їх близько 80 %).

– *недосконалість законодавчої бази, яка стимулює розвиток гендерних протиріч.* Законодавство забороняє жінкам обіймати певні посади та виконувати певну працю;

– непривабливість жінок для роботодавців через їхню високу захищеність як працівників в період вагітності та перші три роки материнства, а також у зв'язку зі зростанням виплат по пологам. З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що жінки являють собою одну з найнезахищеніших груп населення [40].

Особливості правового регулювання праці жінок, що об'єднують роботу в суспільному виробництві з материнством, і його подальшого вдосконалення. Сучасний розвиток України на шляху формування ринкових відносин супроводжувався величезними соціальними й економічними витратами, до яких можна віднести й зростаюче безробіття. Соціально-економічні й політичні зміни в українському суспільстві порізному вплинули на положення жінок і чоловіків у сфері зайнятості, значною мірою збільшивши їхнє нерівне положення на ринку праці. Це робить проблему положення жінок на ринку праці, зокрема, проблему жіночого безробіття, особливо актуальною, яка потребує більше широкого й комплексного розгляду.

У цей час генеративна здатність жінок становить основну причину труднощів у поєднанні ними своїх сімейних, внесімейних, материнських і трудових обов'язків. Актуальність проблеми визначається ще тим, що статус жінки в суспільстві – це особливий інтегральний показник, що відображає особливості соціально-політичного, економічного устрою суспільства, рівня культури й суспільної свідомості; це своєрідний барометр, що чуйно реагує на характер і зміни соціальної атмосфери, у ньому сконцентровані важливі проблеми суспільства, у тому числі й проблеми ринку праці.

На думку ряду економістів і соціологів, що розгортається процес скорочення чисельності на діючих підприємствах найбільшою мірою зачіпає інтереси жінок: найчастіше саме вони звільняються в першу чергу, їм як правило, сутужніше знайти аналогічну роботу. Крім того, ця категорія працюючих важче переносить порушення звичних зв'язків і умов роботи.

Часто жінці доводиться працювати не за фахом, а там де візьмуть, найчастіше – це фізична праця. Причому більшість жінок не хочуть міняти свого виду зайнятості через відносно високі заробітки, пов'язаних зі шкідливим характером виробництва.

Приховані форми дискримінації жінок такі як галузева й професійна сегрегація жінок, існування неформальних бар'єрів у професійній кар'єрі, доповнилися сьогодні нерівноправністю жінок і чоловіків при прийомі на роботу. Число безробітних жінок працездатного віку значно перевищує число безробітних чоловіків. Цікава така статистика: серед безробітних жінок кожна четверта не може знайти роботу більше 8 місяців, а серед довгострокових безробітних (понад 8 місяців) на частку жінок доводиться майже 80%.

Сформована ситуація підтримується існуючими стереотипами суспільної свідомості й моделями соціально-трудового поведження самих жінок. З одного боку, жіноча праця – це сукупність якісно певних трудових функцій, які може виконувати жінка відповідно до її біосоціальних особливостей. З іншого боку, жінки, орієнтовані на роботу, повинні здійснювати й іншу соціальну функцію – функцію берегині домівки, закріплену в суспільній свідомості й „засвоєну” більшістю жінок.

Говорячи про проблеми жіночої зайнятості, необхідно привести позиції жінок у сфері зайнятості, учені виділяють 4 типологічні групи за критерієм соціальної адаптації до умов вільного ринку праці. Перша група – адаптивна. Це працюючі жінки, які відрізняються соціальною й професійною мобільністю. Їх 21%, тобто одна опитана з п'яти. В основному цю групу становлять підприємці. Друга група – індиферентна. Вони не замислюються про своє трудове майбутнє. По соціальному стану в цій групі переважають домогосподарки й селянки. Цікавий віковий склад, він полярний: молоді жінки й пенсіонерки. Для одних проблема працевлаштування „ще” не важлива, для інших „уже” перестала бути актуальною.

Третя група – фрустраційна – сама численна. До неї відноситься кожна друга опитана. Це ще працюючі, але вже охоплені почуттям занепокоєння службовці, інженерно-технічні працівники, представниці творчої інтелігенції. Вік від 31 до 55 років. По соціальному стану це незаможні або живучі на рівні прожиткового мінімуму. Четверта група – це власне безробітні. За даними опитування їх 8,1%.

Як відзначено дослідниками, дискримінація жінок існує повсюдно, незалежно від форм власності, у всіх регіонах країни, причому перелік категорій жінок, що піддається дискримінації за ознакою статі розширився: це жінки передпенсійного віку, вагітні, що мають малолітніх дітей, інваліди, самотні.

Основи державно-правової політики, спрямованої на сприяння зайнятості жінок із сімейними обов'язками, установлені на міжнародно-правовому рівні. Конвенція МОП № 156 про рівний обіг і рівні можливості для працюючих чоловіків і жінок із сімейними обов'язками (1981 р.) (далі – конвенція МОП № 156) відносить до трудящих із сімейними обов'язками працюючих чоловіків і жінок, що мають сімейні обов'язки, по-перше, у відношенні дітей, що перебувають на їхньому утриманні, а по-друге, у відношенні інших найближчих родичів – членів їхньої родини, які дійсно мають потребу в догляді або допомозі. МОП ураховує, що сімейні обов'язки обмежують можливості підготовки, доступу, участі або просування працівників в економічній діяльності. Відповідно до Конвенції МОП № 156, одна із цілей національної політики кожної держави – члена МОП укладається в тім, щоб особи із сімейними обов'язками, які виконують або бажають виконувати оплачувану роботу, могли здійснювати своє право на це, не піддаючись дискримінації й, наскільки це можливо, гармонійно поєднуючи професійні й сімейні обов'язки (частини 1, 2 статті 1, частина 1 статті 3).

Для більшості жінок із сімейними обов'язками, тим більше в умовах широкого поширення неповної родини, зайнятість є необхідною умовою

одержання або підвищення доходів. Однак з ряду причин такі жінки ставляться до групи ризику на ринку праці.

Наприклад, у країнах Євросоюзу в жінок 25–49 років, що мають принаймні одну дитину до п'яти років, менше шансів бути зайнятими (53%) у порівнянні з бездітними жінками тієї ж вікової групи. При збільшенні числа дітей у родині підсилюються гендерні розходження в зайнятості.

Тим часом у ряді закордонних країн створена система стимулювання роботодавців до організації виробничого навчання й професійної підготовки працівників у системі безперервного професійного навчання, що існує в деяких країнах. Франція й Іспанія, де тривалість відпустки становить 3 роки, увели 7 законодавчі норми, що забезпечують право жінкам на спеціальну перепідготовку наприкінці відпустки по догляду за малолітніми дітьми.

В Австрії дрібні підприємства можуть одержати субсидії на виплату заробітної плати робітницям, що вертаються на роботу після дворічної відпустки. Установлений у українському законодавстві про працю механізм регулювання професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників безпосередньо на виробництві вимагає вдосконалювання.

Неповно враховується зарубіжний досвід із забезпечення, реалізації спеціальних програм по підтримці родини, що включають зміни в режимі робочого часу, можливість одержати гнучкий графік роботи, роботу вдома й т.д. Так, у практиці США й інших країн для жінок, що мають маленьких дітей, широко використовують режим «розподілу робочого місця». У цьому випадку одна жінка працює на робочому місці, інша сидить із дітьми. Можливо й чергування робочих і неробочих днів для кожної з робітниць. Близький до цієї організації праці й режим альтернативного робочого тижня, при якому жінки поміняють один одного на робочому місці через тиждень. Працівники, зайняті на одному робочому місці, ділять не тільки робочий час, але й заробітну плату, соціальні виплати й пільги, оплачену відпустку (хоча за рахунок надання неоплачуваної відпустки зберігається нормативна

тривалість відпустки). Разом з тим працівники беруть на себе зобов'язання, що у випадку невиходу одного працівника його заміняє інший, не допускаючи простоїв у роботі. Одним з режимів гнучкого робочого часу за рубежом стає «стислий робочий тиждень», при якій тижневий робочий час спрацьовується протягом чотирьох або трьох робочих днів, а працівники одержують тривалий період тижневого відпочинку (три й більше дні). У Великобританії роботодавці в рамках загальних програм підтримки родин співробітників надають їм допомогу в організації догляду за старими, інвалідами – членами родини шляхом надання гнучкого робочого часу, перерв для догляду протягом робочого дня й т.д. [109].

У Великобританії, наприклад, уряд виходить із того, що люди, які ростять дітей або доглядають за хворими й інвалідами, повинні цінуватися суспільством і мати шанс для того, щоб працювати. Роста розуміння того, що суспільство виграє від зниження рівня безробіття й незабезпеченості. Підсилюється, зокрема, підтримка трудових прав самотніх батьків (що по перевазі ставиться до жінок). У Данії при високій народжуваності дітей високим є також показник зайнятості жінок. Тут у поточному десятилітті основними цілями соціальної політики в сфері трудових відносин стали змішання „чоловічих” і „жіночих” галузей професійної діяльності, введення стандартів гендерної рівності на етапі підбору персоналу й професійної перепідготовки, розвиток ідеології робочого місця, сумісного з домашньою працею (введення особливих вимог до графіка роботи фахівців, що мають родину).

Можна назвати низку факторів (суб'єктивного й об'єктивного характеру), які так чи інакше обмежують права жінки у сфері праці й зайнятості, допускають можливість дискримінації щодо останніх. Особливо гострою ця проблема є для дівчат, що вперше шукають роботу, та для жінок передпенсійного віку; жінки України мають значно менший доступ до системи підвищення кваліфікації, ніж чоловіки, що знижує їх конкурентоспроможність на ринку праці. Отже, прихована трудова

дискримінація жінок виявляється ще на стадії їх прийняття на роботу. Підприємці віддають перевагу чоловіку, навіть якщо жінка має таку ж освіту та професійну підготовку. При цьому вони виходять з того, що участь жінок у роботі не буде безперервною і такою активною, як чоловіків. Тому що цьому, перш за все, заважають родинні обов'язки жінок.

Перелік фактів, що свідчать про ті чи інші форми дискримінації жінки, зокрема у сфері праці й зайнятості, звичайно, не вичерпується зазначеними вище. Отже, перед державою постало нагальне питання, як, виходячи з вимог відповідних міжнародних документів (частину їх названо вище), Конституції України і тих обов'язків, які містяться у Декларації про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок (прийнятій постановою Верховної Ради від 5 березня 1999р.), вирішити принципові проблеми, пов'язані з ліквідацією всіх форм дискримінації жінок. При цьому, щоб практично забезпечити рівноправність з урахуванням особливостей жіночого організму, держава повинна домогтися втілення у життя вже чинних законів (за необхідності вносячи потрібні зміни й доповнення), якими передбачено спеціальні правила охорони праці жінок, пільги і додаткові гарантії їх трудових прав. Останні мають діяти з самого початку трудової діяльності жінок – при працевлаштуванні та прийнятті на роботу [62].

З огляду на це необхідно розвивати такі форми подолання соціальної дискримінації жінок у сфері праці, як єдність жіночих організацій у боротьбі проти безробіття, обіг за допомогою в суд, в органи виконавчої й представницької влади, мітинги. У формуванні суспільної думки величезне значення мають засоби масової інформації, тому потрібно збільшувати кількість жіночих теле- і радіо- передач, а також газет і журналів.

Якщо раніше говорячи про кар'єру жінки, згадували пільги якими вона розташовує, то сьогодні можна говорити лише про проблеми жіночої зайнятості, оскільки навіть пільги тепер є бар'єром у просуванні жінки по службі, адже через них вона автоматично стає небажаною співробітницею. У цей час, коли суспільство стоїть перед величезними соціальними

труднощами, коли так важливо успішний розвиток економіки, необхідно насамперед формування нового типу працівника – компетентного, активного, професійного і мобільного, що рівною мірою ставиться як до чоловіків, так і до жінок. Цьому буде сприяти розвиток систем профорієнтації й психологічної підтримки, профобучення й перенавчання безробітних громадян. Тільки орієнтуючись на такі найважливіші напрямки активної політики зайнятості можна підвищити конкурентоспроможність і мобільність жінок на ринку праці.

В умовах сучасного виробничого середовища, широкого впровадження нових технічних засобів, технологій, а також удосконалення організації виробничої і невиробничої діяльності особливого значення набуває проблема охорони праці. Вирішення програмного завдання прискорення соціально-економічного розвитку України вимагає докорінного поліпшення стану охорони праці на підприємствах, установах, організаціях різних форм господарювання.

Нині людині доводиться виконувати свою роботу в умовах, коли сучасні технологічні процеси характеризується високими швидкостями, значними потоками інформації. Складність багатьох технологічних процесів ставить підвищенні вимоги до організму людини. Їй доводиться діяти на межі своїх фізичних та психологічних можливостей. В таких умовах людина не завжди може досконало сприймати швидкі зміни обставин в процесі виробничої діяльності і адекватно на них реагувати [13].

До основних законодавчих актів з охорони праці відносяться: Конституція України; Кодекс законів про працю (КЗпП); Закони „Про охорону праці”, „Про охорону здоров'я”, „Про пожежну безпеку”, „Про використання ядерної енергії та радіоактивний захист”, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”. Коло питань щодо охорони праці розглядається в підзаконних актах, указах Президента, постановах Верховної Ради та Кабміну, Цивільному, Кримінальному та Адміністративному кодексах України [66].

Враховуючи фізіологічні особливості жіночого організму, їх підвищену чутливість до чинників виробничого середовища, а також додаткові навантаження, які виникають, як під час вагітності, так і в період виховання дітей, охорона працюючих жінок вимагає певних спеціальних заходів.

Охорону здоров'я працюючих жінок гарантує державне законодавство, яке передбачає створення сприятливих умов для поєднання їх репродуктивних функцій з активною трудовою та суспільною діяльністю.

З метою поліпшення умов праці жінок та охорони їх здоров'я затверджено список виробництв, на яких забороняється використання праці жінок. За цим списком жінкам забороняється працювати більше ніж на 900 спеціальностях та професіях.

Забороняється використовувати працю жінок на важких роботах і роботах зі шкідливими для здоров'я умовами праці, а також на підземних роботах, у гірничовидобувній промисловості та на будівництві підземних споруд. Жінки не допускаються до професій зварювальника ручної зварки, а також на спорудах висотою понад 10 м., землекопа, машиніста екскаватора, автогрейдера, бульдозера, автогідромонітора, на електростанціях, верхолазних роботах і т. ін.

Жінки можуть працювати трактористами, машиністами, водіями легкових та вантажних автомобілів вантажопідйомністю лише до 2,5т, а також електромонтерами, ремонтниками та робітниками інших професій для яких дозволено чинним законодавством використовувати жіночу працю. Жінкам механізаторам мають надаватися у роботу машини з удосконаленими сидіннями, кабінами, системами запуску двигуна, керування та обслуговування.

Державними органами розроблено та впроваджено перелік робіт, машин і механізмів, на яких рекомендовано переважно застосовувати жіночу працю.

З метою поліпшення умов праці та охорони здоров'я жінок чинним законодавством встановлено обмеження розмірів вантажів при їх підніманні

та перенесенні. Залучення жінок до робіт по перенесенню і підніманню вантажів регламентується нормами гранично допустимих навантажень, затвердженими МОЗ від 10.12.1993 р. № 241. Жінки до вантажно-розвантажувальних робіт допускаються лише при переміщенні навалочних вантажів, вантажів малої маси та поштучних вантажів.

Законодавство регламентує працюючим жінкам сприятливий режим праці й відпочинку, обмеження їх праці у нічний час, використання їх на роботах з неповним робочим днем або неповним робочим тижнем.

Чинне законодавство передбачає відповідні пільги жінкам у період вагітності. Під час вагітності жінки не повинні залучатись до робіт, які вимагають значного напруження, пов'язаних з небезпекою вибуху, аварії, пожежі та з іншим ризиком для життя.

Закон забороняє залучати вагітних жінок або тих, які мають дітей віком до трьох років до робіт у нічний час, до понадурочних робіт і робіт у вихідні дні, а також направляти їх відрядження без їх згоди. Вагітні жінки відповідно до медичних висновків можуть переводитися на легшу роботу і таку, що виключає вплив негативних виробничих чинників із збереженням середнього заробітку за попередньою роботою.

По вагітності і родах жінкам надаються відпустки тривалістю сімдесят календарних днів до пологів і п'ятдесят шість після пологів. За бажанням жінкам надаються частково оплачувані відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку і виплатою за цей період допомоги по державному соціальному страхуванню. Крім цього можуть надаватися додаткові відпустки без збереження заробітної плати по догляду за дитиною до досягнення нею шестирічного віку. Час вказаних відпусток зараховується жінкам як у загальний, так і в безперервний стаж роботи.

Законодавство забороняє звільняти з роботи вагітних жінок або тих, що мають дітей віком до трьох років.

Охорона праці жінок, крім вищенаведеного має здійснюватися шляхом розробки санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних та інших заходів,

спрямованих на забезпечення безпеки організму, збереження здоров'я та його репродуктивних функцій.

Усі гарантії, передбачені чинним законодавством, поширюються на батьків, які виховують дітей без матері, а також на опікунів.

Відповідальність за порушення законодавства з охорони праці несуть службові особи, які порушили законодавство про працю, правила охорони праці, допустили невиконання зобов'язань за колективними договорами і угодами з спеціальних питань та охорони праці або перешкоджали законній наглядовій діяльності, згідно з існуючим законодавством, можуть притягатися до адміністративної, дисциплінарної, матеріальної або кримінальної відповідальності [68].

Відповідальність несуть працівники, на яких покладено обов'язки виконувати вимоги з охорони праці, безпеки праці та виробничої санітари, передбачені КЗпП (ст. 139, 159), законом „Про охорону праці” (пі. УПІ, ст. 43,44), правилами внутрішнього трудового розпорядку, що діють на підприємстві та іншими нормативними актами про працю.

1.2. Права жінок з особливими потребами

За оцінками, більше одного мільярда людей у світі мають певну форму інвалідності, при цьому середній рівень поширеності інвалідності серед жіночого населення віком від 18 років становить 19,2%, тоді як серед чоловіків цей показник становить 12%.

Жінки з інвалідністю в Україні складають неоднорідну групу. Відмінності між представницями цієї групи полягають не лише в різній ступені тяжкості та різних причинах функціональних порушень – вони відрізняються також за місцем проживання (міська чи сільська місцевість), віком, рівнем освіти, рівнем сімейних обов'язків тощо.

В цілому в Україні проживають 2,8 млн. людей з інвалідністю, з них більше 1 млн – жінки працездатного віку. Лише третина з них мають роботу,

а всі інші потребують працевлаштування. 65% жінок з інвалідністю відвідують лікаря менш, ніж один раз на рік, 11% з них займаються самолікуванням, а 76% не мають можливості відвідати гінеколога, оскільки кабінет лікаря зазвичай знаходиться вище першого поверху за відсутності ліфту в будівлі. Щороку в Україні зростає кількість одиноких матерів, які виховують дітей з інвалідністю. У 2015 році в Україні налічувалося 154 тис одиноких матерів з дітьми-інвалідами, а в 2017 році ця цифра зросла до 160 тис.

Жінки з інвалідністю не є однорідною групою. Жінки мають різні види порушень, у тому числі фізичні, психосоціальні, інтелектуальні та сенсорні розлади, які можуть супроводжуватися або не супроводжуватися функціональними обмеженнями. До того ж, різнопланова група жінок і дівчат з інвалідністю включає осіб, які мають різні та множинні ідентичності, наприклад різне етнічне, релігійне та расове походження; біженки, мігрантки, жінки, які шукають притулку, внутрішньо переміщені жінки; ЛБТІК жінки; жінки, які живуть з ВІЛ або ВІЛ-інфіковані; молоді жінки та жінки старшого віку; вдови, у різних контекстах. Наявність системних бар'єрів та виключення з соціального життя призводять до таких негативних явищ як зниження економічного та соціального статусу; підвищення ризику насильства і зловживань, включаючи сексуальне насильство; ранній і примусовий шлюб, а також шкідливі гендерно-зумовлені дискримінаційні практики; перепони у доступі до освіти, послуг охорони здоров'я (включаючи сексуальне та репродуктивне здоров'я), інформації та інших послуг, правосуддя, а також участі у соціально-політичному житті. Жінки та дівчата, які потерпають від різних форм дискримінації, також відчувають на собі більш високий рівень безробіття та стикаються з іншими бар'єрами, зумовленими їх статтю, такими як нестабільність джерел засобів до існування, нерівні можливості доступу до активів і ресурсів та контролю над ними, наявність обов'язків по догляду за дитиною та відсутність доступу до захисту материнства.

Як в Україні, так і в інших країнах, історично склалося так, що до осіб з інвалідністю ставилися як до „пацієнтів”, їхня інвалідність сприймалася як немічність. Внаслідок цього відношення суспільства та заходи реагування щодо інвалідності були зведені до „лікування” і „зцілення” людей, при цьому їхні бажання та вподобання не приймалися до уваги. Поряд з поширеними в деяких суспільствах благодійними намірами, таких людей також сприймали як осіб, що потребують співчуття, поблажливості та „захисту”, що призвело до їх залежності від милосердя благодійників. Внаслідок цього їхнє положення в суспільстві характеризувалося як слабкість, непомітність та „інакшість”. Жінки та дівчата з інвалідністю несли подвійний тягар упередженого ставлення, зазнаючи дискримінації та соціальної ізоляції за ознакою своєї статі, а також інвалідності. Їхнє становище було особливо несприятливим у сфері сексуальних і репродуктивних прав – вони постійно зазнавали насильства і дискримінації.

Незважаючи те, що після прийняття у 1948 році Загальної декларації прав людини міжнародна нормативно-правова база стосовно прав людини почала швидко розширюватися, дискримінація, насильство та шкідливі звичаї щодо жінок продовжували існувати та ще більше посилювалися. Як і раніше, серед бідних і маргіналізованих груп населення було багато жінок, які так само мали обмежений доступ до ресурсів.

Поширення ідей фемінізму та зростання міжнародного жіночого руху дали поштовх обговоренню становища жінок з точки зору прав людини, в результаті чого зросла поінформованість про внесок жінок у життя суспільства, про витрати (у тому числі економічні) через дискримінацію та про термінову необхідність зміни політики як на міжнародному, так і на національному рівнях. Підготовча робота до розробки нового міжнародного договору почалася у 1974 році, а у 1979 році була прийнята Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Факультативний протокол до Конвенції був прийнятий у 1999 році. Він встановлює процедуру для розгляду скарг від окремих осіб або груп осіб

щодо випадків порушення державами-учасницями Протоколу прав, передбачених Конвенцією. Станом на грудень 2018 року Конвенцію ратифікували 189 країн, а Факультативний протокол до неї – 109 країн. Україна ратифікувала Конвенцію в 1981 році, а Факультативний протокол – в 2003 році.

У Конвенції встановлені мінімальні норми для досягнення рівності між чоловіками та жінками, незалежно від сімейного стану, у всіх сферах політичного, економічного та культурного життя. Держави-учасниці повинні усунути дискримінацію щодо жінок за допомогою правових та політичних заходів. Це стосується всіх сфер життя, всіх людей та інституцій. Контроль за виконанням Конвенції здійснює Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок. Це орган, який складається з 23 незалежних експертів, які обираються сторонами, що підписали Конвенцію.

У статті 18 Конвенції CEDAW передбачено, що держава зобов'язана підготувати і подати доповідь про виконання положень Конвенції, вжиті заходи та досягнутий прогрес «протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією щодо даної держави та після цього принаймні кожні чотири роки і далі, коли цього вимагає Комітет». Станом на грудень 2018 року Україна надала Комітету вісім періодичних доповідей. Остання доповідь стосувалася періоду з 2010 по 2013 роки та містила інформацію про ситуацію в Україні в 2014 році на момент надання доповіді. У своїх заключних зауваженнях Комітет звернувся до України з проханням надати письмову інформацію про кроки, вжиті для реалізації у 2019 році низки невідкладних рекомендацій, та надати дев'яту періодичну доповідь у 2021 році.

Хоча Конвенція CEDAW не містить жодних статей, які б конкретно стосувалися жінок та дівчат з інвалідністю, інтегрування інтересів осіб з інвалідністю стало можливим завдяки тому, що Комітет CEDAW постійно наполягав на цьому. В 1991 році була прийнята Загальна рекомендація № 18: „Жінки з інвалідністю”, у якій було викладено тлумачення положень

Конвенції CEDAW щодо жінок та дівчат з інвалідністю. Питання, що стосуються жінок і дівчат з інвалідністю, постійно присутні в оглядах доповідей держав-учасниць Комітетом CEDAW і в правовій практиці Комітету.

Незважаючи на те, що прийняття Конвенції CEDAW стало значним кроком вперед у вирішенні питань стосовно прав усіх жінок і дівчат, обговорення проблеми інвалідності на глобальному рівні все ще тривало і потребувало більше часу для розвитку і закріплення позиції щодо цього питання. Поступово підхід до проблеми інвалідності почав змінюватися. Замість застарілих понять, згідно з якими особи з інвалідністю сприймалися як „об’єкти” благодійності, медичного лікування та заходів піклування, був запроваджений новий підхід, заснований на правах людини, згідно з яким підтверджується статус осіб з інвалідністю як громадян та носіїв прав. Цей підхід був закріплений у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (Конвенція CRPD), яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 2006 році.

Конвенцією встановлюються обов’язкові для виконання державами-учасницями зобов’язання щодо вжиття заходів для гарантування особам з інвалідністю прав людини та повної участі в суспільстві нарівні з іншими. Згідно з цим революційним підходом акцент зміщується і увага зосереджується не на вадах осіб з інвалідністю, а на усуненні бар’єрів, зумовлених середовищем та ставленням у суспільстві, при цьому відповідальність за вжиття дій переходить від самих осіб з інвалідністю до суспільства в цілому та до можновладців зокрема. Новий підхід відображається в кожному визначенні поняття „особи з інвалідністю”, до яких „належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар’єрами можуть перешкоджати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими”.

Конвенція про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї були ратифіковані Верховною Радою України в 2009 році та набули чинності 6 березня 2010 року. Ратифікувавши CRPD, Україна взяла на себе юридичне зобов'язання забезпечити і сприяти повній реалізації всіх прав людини осіб з інвалідністю в межах своєї юрисдикції, зокрема, прийняти необхідне законодавство і нормативні документи, а також скасувати закони і документи, що суперечать Конвенції, закріпити права осіб з інвалідністю у всіх відповідних політиках та програмах, захистити людей з інвалідністю від порушень прав третіми особами, сприяти науково-дослідній роботі, що сприяє автономії та незалежності осіб з інвалідністю, а також сприяти підготовці фахівців щодо застосування підходу, заснованого на правах людини, у вирішенні проблем, пов'язаних з інвалідністю. При цьому Україна має активно залучати осіб з інвалідністю через їхні представницькі організації, що відображає девіз міжнародної спільноти людей з інвалідністю „Нічого для нас – без нас”. На підтвердження існування множинної та перехресної дискримінації, з якою стикаються жінки та дівчата з інвалідністю в більшості сфер життя, ціла стаття Конвенції (стаття 6) присвячена заходам, які мають бути вжиті для «забезпечення повного розвитку, просування та розширення прав і можливостей жінок» та користування правами і свободами людини. Крім того, становищу дівчат та жінок з інвалідністю приділяється увага в багатьох положеннях Конвенції, що стосуються таких сфер як боротьба зі стереотипами щодо жінок з інвалідністю (стаття 8(1)(b)), свобода від гендерно-зумовленого насильства та надання захисту з урахуванням гендерної специфіки (стаття 16), доступ до послуг у сфері охорони здоров'я, які враховують гендерну специфіку, зокрема у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я (стаття 25), та доступ жінок з інвалідністю до програм скорочення масштабів бідності (стаття 28 (2)(b)).

У 2015 році прогрес України у виконанні своїх зобов'язань за Конвенцією був розглянутий Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю на

основі доповіді держави-учасниці та серйозного діалогу з українськими організаціями, що представляють інтереси осіб з інвалідністю, які надали свої паралельні доповіді.

За результатами цього розгляду Комітет оприлюднив Заключні зауваження, підкресливши як позитивні зрушення, так і питання, що викликають занепокоєння, та надав рекомендації щодо майбутніх дій.

Відома американська дослідниця та активістка Лора Херші (Laura Hershey) узагальнює проблеми жінок з інвалідністю. Жінки з інвалідністю часто зіштовхуються з фізичними бар'єрами або негативним ставленням, коли намагаються звернутися до служб охорони здоров'я. Фізичні бар'єри це недоступність транспорту, сходи та вузькі двері у клініках і кабінетах лікарів; складність сприйняття письмової інформації, наприклад, в інструкціях для пацієнтів без альтернативних форматів (шрифтом Брайля чи просто крупним шрифтом); високі столи для обстеження, якими важко скористуватися жінці – користувачці візка та ін. Ці бар'єри можна ліквідувати, підвищивши доступність медичних послуг череззастосування так званого “адаптивного” медичного обладнання, наприклад, столів для обстеження, які можна підняти та опустити. Відразу відповімо на можливі скептичні зауваження щодо подібних “розкошів”, що мова йде про адаптивне середовище, яке врешті-решт підвищує якість обслуговування не тільки жінок з інвалідністю, але й решти пацієнтів. У “Конвенції про права інвалідів” йдеться серед іншого про поняття універсального дизайну, що розуміється як дизайн предметів, середовища, програм та послуг, покликаний зробити їх максимально можливою мірою придатними для використання для всіх людей без необхідності адаптації.

Сексуальна освіта та інформація. Через соціальну ізоляцію дівчата та жінки з інвалідністю можуть не одержувати адекватної освіти та інформації з проблем сексуальності. Відповідна віку сексуальна просвіта має бути доступною для всіх дівчат та жінок, так само як інформація про потенційний вплив різних видів інвалідності на сексуальність.

Другий різновид бар'єрів стосується *сексуального самовизначення*. Якщо жінки з інвалідністю мають доступ до ресурсів для незалежного життя, то вони можуть самі визначати свою сексуальну ідентичність, можуть вести повноцінне сексуальне життя. З іншого боку, у жінок з інвалідністю, які вимушені жити в інтернатних установах або зі своїми батьками, будь-які прояви сексуальності можуть пригнічуватися.

Бар'єри, що стосуються *образу тіла та самооцінки*. Дівчата та жінки з інвалідністю, особливо з фізичною, часто розуміють, що вони не відповідають домінуючим та/або комерційним образам жіночої вроди. Жінки, які здатні зрозуміти, проаналізувати та заперечити ці образи в результаті формують почуття власної унікальної краси. Дівчата та жінки з інвалідністю можуть потребувати психологічного консультування та інших послуг, які допоможуть їм розвинути та/або посилити образ себе як сильної та привабливої жінки.

Бар'єри, які ускладнюють *встановлення особистих стосунків*. Навіть у впевнених у собі жінок з інвалідністю можуть виникати труднощі з підтримуванням сексуальних та/або романтичних стосунків. У потенційних партнерів можуть бути упередження щодо жінок з інвалідністю або вони можуть побоюватися негативного ставлення суспільства щодо їхніх стосунків з жінкою-інвалідом. Деякі жінки воліють шукати партнерів, які також мають інвалідність, оскільки вважають, що такі стосунки є більш рівноправними, оскільки пов'язані зі спільними цінностями та досвідом.

Бар'єри, пов'язані із *сексуальною активністю*. Наявність інвалідності не є перешкодою для сексуальної активності, хоча іноді потрібні спеціальні адаптації через рухові обмеження, хронічну втому, больову чутливість та інші фактор, пов'язані з інвалідністю.

Можливі бар'єри, пов'язані із *безпечним сексом та контрацепцією*. Жінки з усіма видами інвалідності мають одержувати вичерпну інформацію про ризики, пов'язані з сексуальним життям та техніки профілактики; мати доступ до такої інформації та засобів контрацепції.

Додатковим бар'єром є *негативне ставлення суспільства до жінок з інвалідністю*. Такі бар'єри містять неповагу або явний дискомфорт медичних працівників; небажання спілкуватися з жінками з порушеннями мовлення або слуху; низький рівень знань спеціалістів про різні форми інвалідності; фокусування виключно на інвалідності, коли ігноруються інші потреби здоров'я.

Гендерна ідентичність людини з інвалідністю: стереотипи та ресурси опору.

Гендерна ідентичність як жінки, так і чоловіка з функціональними обмеженнями здоров'я, часом суперечить традиційним уявленням про „справжню жінку” та “справжнього чоловіка”. Зокрема, для жінки з інвалідністю, особливо маркованою, проблематизованими виглядають такі характеристики, як сексуальність та фізична привабливість, у той час як для чоловіка з інвалідністю проблематичним є майже увесь спектр традиційних маскулінних рис та якостей, насамперед – незалежність, сила, активність (зокрема сексуальна). Стереотипні уявлення про чоловічу інвалідність вступають у протиріччя, оскільки мужність передбачає силу, фізично розвинене тіло, активність та самостійність, а інвалідність – слабкість, пасивність та залежність.

У цьому контексті цікавим є дослідження психолога О. Воробйової „Гендерні аспекти соціальних атиюдів до інвалідності”, в якому вона розглядає співвідношення усталених бачень суспільством чоловіка та жінки з інвалідністю. Під час дослідження респондентам було запропоновано назвати асоціації, що виникають у них при згадуванні понять „жінка-інвалід” та ”чоловік-інвалід”. Результати показали, що серед асоціацій щодо жінок з обмеженими можливостями виокремлювались такі: бездітність, самотність, відсутність сім'ї, хвора, безпомічна. Перераховуючи асоціації з образом чоловіка-інваліда, більшість респондентів називали такі: безробітний, втрата працездатності, бідний, непотрібний.

Як свідчать дані українського соціолога О. Дікової-Фаворської, спостерігаються значні гендерні розбіжності у сприйнятті своєї „іншості” молодими жінками та чоловіками з інвалідністю. Зокрема, серед студенток із вродженою інвалідністю вважають себе „Іншими” 38%, серед студентів з вродженою інвалідністю – 45%.

На думку О. Ярської-Смірної, гендерна ідентичність інваліда стає ресурсом опору існуючим стереотипам. Підкреслена жіночність у жінок (фемінний стиль одягу, привабливість) або маскуліність у чоловіків (наприклад, спортивні та інтелектуальні досягнення) – один із засобів такого опору.

У життєвих розповідях наших інформанток – жінок з маркованою інвалідністю, гендерна ідентичність вибудовується у традиційних площинах. Відповіді на питання „Що для Вас означає бути жінкою?” були такими:

- „Бути реалізованою у двох площинах: бути коханою, небайдужою і бути матір’ю. Ці два аспекти найголовніші для мене як для жінки”;

- „Бути гарною жінкою, господинею, матір’ю”;

- „Бути завжди, як квітка. Стежити за собою, завжди гарно виглядати”;

- „Жінка – це найперше мати. Я вважаю, що якщо жінка не має дітей, то не жінка, бо вона не має для кого жити”;

- „Перш за все, повинна за собою стежити. Чи кудись їдеш, чи щось там... постійно потрібно добре виглядати: підфарбуватися, зачіску зробити...”;

- „Жінка – це мати, дружина, дочка, сестра, подруга... Вона гарна. Повинна стежити за собою. Важливо для неї не падати духом, бути сильною. Бо, можливо, і кажуть, що чоловіки сильні. Так, можливо, фізично сильні, а жінка повинна бути сильна духом. Вона повинна робити так, щоб іншим навкруги було добре. Вдома чи на роботі вона повинна приносити радість, добро, любов...”.

Майже в усіх відповідях особливого значення надається зовнішній привабливості як необхідній складовій, що дозволяє змінити ставлення до

жінки з інвалідністю: „Для мене бути жіночною – це постійно бути охайною, добре виглядати (із зачіскою, макіяжем), бути усміхненою. Одним словом – бути сексуальною. Якщо тебе не бачитимуть сексуальною, то тебе бачитимуть інвалідом...Я завжди намагаюся бути у „формі”. Навіть син не повинен мене бачити беззачіски чи без настрою. Я завжди, як кудись іду, одягнусь привабливо, нафарбуюсь. А як я вийду без посмішки?! ... Я посміхаюсь, щоб не жаліли мене. Я найперше жінка і хочу, щоб це бачили. Для мене важливо виглядати як жінка. Адже як себе подаєш, так тебе і сприймають... Жодні стереотипи не встоять перед жінкою-інвалідом, якщо вона виглядає на рівні, а іноді і краще за інших жінок. Коли мене бачать усміхненою, гарно одягненою, підфарбованою і впевненою, вони кажуть: „Яка гарна і приємна жінка в інвалідному візку”, а не: „Це ж жінка-інвалід...”.

Репродуктивні права жінок з інвалідністю

Проблематика репродуктивних прав жінок-інвалідів, особливо права на материнство, у пострадянських суспільствах представлена вкрай обмежено.

У західній соціології та соціальній роботі disability studies інституціалізовані: існує значна кількість спеціальних дослідних інституцій, проводяться широкомасштабні дослідження, функціонують громадські організації з підтримки батьків з інвалідністю. При цьому обговорення та соціальна підтримка спрямовані на проблеми окремих груп батьків: батьків з ментальними розладами, хворих на розсіяний склероз, жінок з ушкодженнями спинного мозку та інших.

Реалізація жінкою з інвалідністю права на материнство є складовою проблеми репродуктивних прав особи. У чинному законодавстві України не закріплено поняття репродуктивних прав. На міжнародному ж рівні, питанню легального закріплення репродуктивних прав людини надається суттєвого значення. Вперше поняття репродуктивних прав було закріплено в Програмі дій Міжнародної конференції по народонаселенню та розвитку (Каїр, 1994 р.). Правове закріплення цього права отримало подальший розвиток у п. 95

Платформи дій (Platform of Action), що була затверджена за результатами Четвертої Всесвітньої конференції по становищу жінок (Пекін, 1995 р.). У цьому акті зафіксовано, що репродуктивні права ґрунтуються на визнанні основного права: а) усіх подружніх пар та окремих осіб вільно приймати відповідальне рішення щодо кількості своїх дітей, інтервалів між їхнім народженням та часом їхнього народження; б) на необхідні для цього інформацію і засоби; в) на досягнення максимально високого рівня сексуального та репродуктивного здоров'я, включаючи право приймати рішення з питань, що стосуються репродуктивної поведінки в умовах відсутності дискримінації, примусу та насильства. В Україні ж на сьогодні не існує єдиного законодавчого акту, який би закріплював репродуктивні права людини та забезпечував гарантії їх здійснення.

Проблема материнства жінок з інвалідністю актуалізована у низці міжнародних нормативних документів, зокрема у Конвенції ООН „Про права інвалідів”, що ратифікована Україною та набула чинності з 6 березня 2010 року. Стаття 23 Конвенції зазначає, що держави-учасниці вживають ефективних і належних заходів для усунення дискримінації стосовно інвалідів у всіх питаннях, що стосуються шлюбу, сім'ї, батьківства, материнства та особистих взаємин, нарівні з іншими, прагнучи при цьому забезпечити, щоб: визнавалося право всіх інвалідів, які досягли шлюбного віку, укласти шлюб і створювати сім'ю на підставі вільної та повної згоди тих, хто одружується; визнавалися права інвалідів на вільне й відповідальне прийняття рішень про кількість дітей та інтервали між їхнім народженням і на доступ до інформації, що відповідає їхньому вікові, та до освіти в питаннях репродуктивної поведінки та планування сім'ї, а також надавалися засоби, які дають їм змогу здійснювати ці права.

В іншому документі – „Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів” (затвердженому ООН 1994 року) – зазначається, що державам варто сприяти зміні негативних стереотипів щодо людей з інвалідністю, особливо переборенню стереотипів щодо шлюбу інвалідів, їх

статевого життя та права мати дітей, /.../ а засоби масової інформації варто заохочувати відігравати важливу роль у боротьбі з цими негативними стереотипами.

Реалізація репродуктивних прав жінок з інвалідністю зіштовхується наразі з опором суспільства. Теоретик фемінізму А. Річ (A. Rich) у праці „Народжена жінкою: материнство як досвід та інститут” (Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution), виокремлює материнство як інститут (motherhood) та як практику (mothering). Інституційна складова материнства утілюється у соціальних стереотипах та суспільній (чоловічій) ідеології.

Диференціація материнства як інституту та практики є надзвичайно важливою складовою в розумінні проблеми материнства жінок з інвалідністю. Зокрема гендерний підхід у постмодерністичному варіанті спирається на думку, що материнство та батьківство наражаються на дискурсивний вплив з боку соціальних інститутів та груп, наділених владою: засобів масової інформації, системи охорони здоров'я, освіти, релігійних інститутів. Ці інститути здійснюють функцію соціального контролю у визначенні материнських практик як “нормальних” чи “девіантних”.

Життєві біографії жінок-інвалідів демонструють їхні надзвичайні зусилля в опорі медікалістичному дискурсу та контролю над репродуктивною свободою. На думку соціолога О. Ярської-Смірної, існуючі структури соціальної дискримінації жінок з інвалідністю, позбавляють їх не тільки шансів на досягнення життєвого успіху, а й на материнство. Зазначимо, що далеко не усі захворювання, що спричинили інвалідність, супроводжуються порушеннями репродуктивної сфери та є прямим протипоказанням до народження дитини. В Україні відсутні об'єктивні дослідження щодо народження дітей жінками з інвалідністю, які б демонстрували наявні ризики ускладнень. 1997 року подібне дослідження було проведене у США (Center for research on women with disabilities), результати якого дозволили зробити висновок, що відмінність між рівнями

різноманітних ускладнень вагітності у жінок з ушкодженнями спинного мозку (інфекцій, кровотеч, передчасних пологів та недостатньої ваги дитини) та у жінок без подібних захворювань є незначною [76].

Але насправді сфера медичного обслуговування, суспільство та лікарі не бажають бачити жінку-інваліда дружиною та матір'ю. Майже усі життєві історії, зібрані соціологами, свідчать про приниження та дискримінацію жінок, які бажають створити сім'ю та народити дитину. „Я вирішила проконсультуватися, мені потрібно створити родину. Лікар різко висловила: „Навіщо Вам потрібні діти? Ви людина незряча, вам можна труби перев'язати” (жінка-інвалід по зору). „Ви ще й народжуєте, а навіщо? Яку освіту ви дасте дитині?”. “Усю вагітність Люда провела у візку. Їздила на ньому по квартирі, тягаючи за собою швабру, заїжджала в спеціально розширені двері ванної, терла неслухняними руками білизну, а потім підіймала випране бамбукової палкою до балконної стелі. І весь час сперечалася з медиками поліклініки, які вимагали, щоб вона зробила аборт. „Такі не народжують” – переконували „спеціалісти”.

Отже, не зважаючи на вагомий поступ у розвитку соціальної моделі інвалідності, проблематика ґендерної ідентичності та ґендерних ролей жінок з інвалідністю досі залишається маргінальною. На рівні повсякденної свідомості суспільство фактично відмовляє інвалідам у статевій приналежності та сексуальності. У відтворенні цих уявлень, зокрема про обмеження права жінки з інвалідністю на материнство, вагому роль відіграє процес медикалізації інвалідності та лікарі як його агенти.

Поряд з цим, виникають нові *соціальні ініціативи*, спрямовані на трансформацію уявлень про непокєднуваність краси, материнства та інвалідності.

Декілька років тому бурхливу дискусію викликало встановлення на Трафальгарській площі Лондона скульптури Марка Куїнна, що зображає вагітну британську художницю Елісон Лаппер з важкою маркованою

інвалідністю (від народження у неї відсутні руки та атрофовані нижні кінцівки).

Серед дискусій щодо встановлення цього зображення процитуємо думку одного із учасників Інтернет-обговорення: "... я не втомлююся захоплюватися жінкою, яка живе повним і цікавим життям, поєднує успішну кар'єру і материнство – і це не завдяки вдалому збігу обставин, а всупереч обставинам. Всупереч байдужості, страху і зневазі, всупереч спробам знівельовати її відмінності, всупереч нашому бажанню заховати геть тих, хто від нас відрізняється. Всупереч суспільству, яке вимагає щоби жінка відповідала досить жорстким параметрам „краси”, ця жінка наочно демонструє нам, що краса – в очах того, хто дивиться” [100].

Отже, в реальних життєвих практиках жінки та чоловіка з функціональними обмеженнями здоров'я особливе місце посідає гендерна ідентичність, що суперечить офіційному, науковому та повсякденному дискурсам інвалідності як безгендерного явища. Подолати подібні суперечності спроможні нові соціальні ініціативи, покликані деконструювати уявлення про відсутність статі та гендеру у жінки та чоловіка з інвалідністю.

1.3. Сексуальні домагання жінок як соціальна проблема

Сексуальні домагання, сексуальний харасмент (англ. *Sexualharassment*) – домагання (харасмент) сексуального характеру. Будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, мета або наслідок якої – порушення гідності особи, зокрема шляхом створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища. Також визначаються як дії сексуального характеру, виражені словесно або фізично, що принижують чи ображають осіб, які перебувають у певних трудових чи службових відносинах. Сексуальні домагання найбільш розповсюджені у вертикальних трудових відносинах (керівник – підлегла), однак трапляються і в горизонтальних стосунках (між колегами). Поряд із домашнім

наси́льством, секс-торгівлею та проституцією сексуальні домагання є видом гендерного насильства. Вагомою рисою сексуальних домагань є перебування в публічному просторі, найчастіше йдеться саме про трудові відносини, хоча харасмент не рідкість і в публічному просторі (кетколінг, менспрединг) та приватному спілкуванні від незнайомих осіб [88].

Прикладами сексуальних домагань є небажані та (або) неприємні пропозиції сексуального характеру, дотики, обмацування, жарти, пов'язані із сексуальністю потерпілої, натяки тощо від інших осіб. Окремим випадком сексуальних домагань є педофілія (або розбещення).

Сексуальні домагання на робочому місці вважаються злочином у законодавствах більшості країн, серед яких, зокрема, Велика Британія, США, Німеччина, Франція та Україна.

Походження терміну

Перша відома згадка терміну „сексуальні домагання” з'явилася в доповіді на тему дискримінації „Кільця Сатурна” („Saturn's Rings”) докторки філософії Мері Роу в 1973 році. Професорка, однак, заявляла, що цей термін активно використовувався в жіночих групах Массачусетсу раніше, тому вона, насправді, не є його авторкою.

Іноді створення терміну приписують також правозахисниці Кетрін МакКіннон, авторці книги „Сексуальні домагання до жінок, що працюють” («Sexual Harassment of Working Women: A Case of Sex Discrimination») 1979 року. За іншою версією, термін вигадали активістки Корнелльського університету, котрі створили „Організацію Об'єднаних Жінок”, аби боротися з домаганнями у власному навчальному закладі.

Законодавче визначення сексуальних домагань

Міжнародне законодавство оминає визначення конкретних дій, які охоплює поняття „сексуальні домагання”, натомість визначає його як вид гендерного насильства.

Національне право визначає сексуальні домагання як „дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні

зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування”. У Законі України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”. Таке визначення визнають недосконалим, адже воно не охоплює всіх можливих варіацій сексуальних домагань, такі як, домагання колег та сексуальні переслідування від малознайомих осіб.

Не називаючи прямо, про сексуальні домагання згадує і Кримінальний Кодекс України в статті 154, де визнає злочином „примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв’язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні”.

Види сексуальних домагань

Сексуальні домагання на робочому місці

Сексуальні домагання на робочому місці є найбільш типовим видом сексуальних домагань. Хоча в Україні й існує Закон „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, він не здатний побороти проблему сексуальних домагань повністю. Причин є декілька, зокрема низький рівень правової культури українського суспільства, звинувачення в злочині жертви (віктим-блеймінг), важкість доведення факту домагання в суді.

До найбільш вразливих сфер в Україні експерти відносять, зокрема, бюджетну. Жінки в бюджетній сфері зазвичай тримаються за роботу заради стажу, мають низьку заробітну плату та є незахищеними, а це, у свою чергу, надає переслідувачу змогу залишитися безкарним.

Крім того, особлива увага звернена до сфери шоу-бізнесу, особливо після звинувачень до відомого голлівудського продюсера Гарві Вайнштейна у 2017 році та поширення акції #MeToo. В Україні реакцією на загострення питання про сексуальні домагання та сексуальне насильство в цілому стала акція #яНеБоюсьСказати.

Сексуальні домагання в освіті

Сексизм, приниження та сексуальні домагання з боку викладачів в університетському середовищі – проблема поширена по всій країні. Однак із 2017 року ситуація потроху почала змінюватись.

Так, влітку 2017 року студентки Києво-Могилянської Академії влаштували акцію протесту проти дискримінаційних дій викладачів. Адміністрація університету звернула увагу на вимоги активісток, щодо викладачів Вишу вжили належних заходів, а у 2018 році прийняли Положення „Політика попередження й боротьби із сексуальними домаганнями в НаУКМА”. Згідно з цим положенням, у НаУКМА заборонені:

- дискримінаційні висловлювання (які містять образливі, принизливі твердження щодо осіб на підставі статі, зовнішності, одягу, сексуальної орієнтації тощо);
- утиски (небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їхньої людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери);
- мова ненависті (висловлювання, що містять образи, погрози чи заклики до насильства щодо певної особи чи груп) на підставі статі.

У листопаді того ж року стало відомо про випадки сексуальних домагань та неприйнятної поведінки викладачів Рівненського державного гуманітарного університету.

2019 року в сексуальних домаганнях звинуватили викладача Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Після заяви студенток, було створено комісію для розслідування ситуації. У результаті, університет повідомив, що: „за результатами роботи комісії виявлено ряд порушень та недоліків, допущених під час проведення навчальної практики. Доцента Романенка П. О. звільнено з займаної посади”.

Сексуальні домагання в армії

Гендерне насильство в ЗСУ традиційно замовчується. Очевидно, що жодної статистики наразі зібрати неможливо, а жертв, які публічно заявили б про скоєне над ними насильство, одиниці.

Однак, окремі особи піддають публічному розголосу незаконні дії військових, а також намагаються захистити власні права в суді. Зокрема, у грудні 2018 було порушено кримінальну справу про домагання командира військової частини А1358 до своєї підлеглої:

„Слідчим слідчого відділу Вінницького відділу поліції ГУНП у Вінницькій області 21 грудня 2018 року за заявою Сікал В.О. до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесено відомості за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 154 ККУ (примушування до вступу в статевий зв'язок)”.

Статистика сексуальних домагань

- кожна третя жінка (35%) у світі протягом свого життя зазнає фізичного чи сексуального насилля від свого інтимного партнера або сексуального насилля від іншої людини;
- у більшості випадків це насилля зі сторони інтимного партнера; в усьому світі 30% жінок, які перебувають у стосунках, повідомляють про те, що вони зазнали якусь із форм фізичного чи сексуального насилля від свого партнера;
- до 38% убивств жінок у світі здійснюють їхні інтимні партнери [106].

В Україні

У період із січня по листопад 2015 року в Україні було зареєстровано понад 514 тисяч кримінальних справ, з них 243 тисячі крадіжок, 41 тисяча випадків шахрайства, 19,5 тисяч пограбувань, 3 тисячі розбоїв, по 2 тисячі справ про хабарництво та вбивство, і 305 справ за статтею про зґвалтування чи спробу зґвалтування [88].

У дослідженні Національного демократичного інституту в 2018 році взяли участь 2,5 тисячі українців з усіх областей країни крімнепідконтрольних уряду територій.

Експерти зазначили, що 13% позитивних відповідей на питання інтерв'юєрів дорівнюють понад чотирьом мільйонам дорослих українців. Водночас 0,6% опитаних зізналися, що зазнали домагань у мережі.

Дослідження також показало, що 40% постраждалих від харасменту, серед яких значно переважають жінки (76% проти 4% чоловіків), не зверталися по допомогу до когось, хто б міг вжити заходів щодо порушника. Більше половини українців підтримують ідею звернення потерпілих від домагань по допомогу, лише 14% відповіли негативно на це питання.

Водночас 49% опитаних не погоджуються, що ймовірність стати об'єктом сексуальних домагань на робочому місці є однаковою для представників обох статей, а 97% тих, хто підтримав це твердження, вважають, що більше випадків сексуального насильства трапляється щодо жінок.

США

National Sexual Violence Resource Center у США дає такі дані відносно сексуального насилля щодо чоловіків і жінок:

- кожна 7 жінка і кожен 71 чоловік у США зазнають сексуального насилля в різні періоди свого життя (за іншою статистикою – кожна 6 жінка і кожен 33 чоловік);
- у статистиці сексуального насилля повнолітніх громадян 91% – жінки, 9% – чоловіки;
- у 8 випадках із 10 людина, яка зазнала сексуального насилля, знала свого кривдника.
- Огляд the California Bay Area на початку 2000-х років показав, що 100% жінок були об'єктом сексуальних зауважень.
 - o Дев'ятнадцять відсотків заявили, що це відбувалося кожен день, і майже половина сказали, що це часто буває.

- Опитування YouGov від 2017 року прийшло до висновку, що 60% жінок в Америці зазнали сексуальних домагань.
 - Ще 8 відсотків вважали за краще не реагувати на це.
- Рух #MeToo надихнув майже двох мільйонів людей висловитися про свій досвід сексуальних домагань.
 - За результатами опитування ABC News-Washington Post від 2017 року, 54% американських жінок раніше відчували небажані сексуальні загравання.
 - У тому ж році Університет Квінніпак встановив, що 60 відсотків жінок у США та 20 відсотків чоловіків піддаються сексуальним домаганням.
 - The Economist повідомив, що в будь-якому році майже кожна п'ята жінка відчуватиме гендерне переслідування, а кожен десятий відчуває небажану сексуальну увагу.

На робочому місці

На 2016-ий рік Equal Employment Opportunity Commission в США зробила висновок, що від 25 до 85% жінок зазнали сексуальних домагань на роботі. Вони також повідомляють, що про 75% усіх випадків домагань на робочому місці взагалі не повідомляються.

На 2017-ий рік, згідно з дослідженнями, майже половина (48 відсотків) зайнятих американських жінок зазнали сексуального, вербального або фізичного переслідування на роботі, повідомляє NBC / WSJ.

На вулиці

У 2014 році неприбуткова організація Stop Street Harassment (SSH) виявила, що 65% жінок стали жертвами переслідувань на вулиці.

У дослідженні Університету Quinipiac у 2017 році встановлено, що 45% жертв піддавалися сексуальним домаганням на вулиці.

Огляд Penn, Schoen and Berland Associates виявив, що 87% жінок у США переслідувались чоловіком на вулиці. Половина жертв заявила, що переслідування було «екстремальним» (їх торкнулися, схопили тощо). У

цьому ж опитуванні був спростований міф про те, що розголос відбувається тільки в містах:

- 90% жінок у сільській місцевості зазнали переслідувань на вулицях,
- 88% – в приміських районах і
- 87% – у містах.

В транспорті

У 2007 році онлайн-анкета показала, що 63% нью-йоркських користувачів громадського транспорту були піддані сексуальним домаганням у метро або на станції метро.

У 2014 році близько 20% користувачів громадського транспорту в Лос-Анджелесі сказали, що вони відчували себе незахищеними в минулому місяці через небажану сексуальну увагу в метро.

А в 2016 році 21% користувачів громадського транспорту у Вашингтоні стали жертвами сексуальних домагань.

Інші країни

У Німеччині кожна друга жінка зазнавала тієї чи тієї форми сексуальних домагань. Майже кожен п'ятий чоловік у Німеччині визнав свої дії такими, що їх інша особа «могла б уважати сексуально неприйнятними або незаконними». Лише 6 % опитаних жінок визнали, що вчиняли такі самі дії.

На роботі

За оцінкою дослідження, що було проведено в країнах ЄС у 2004-му році, рівень сексуальних домагань на робочому місці у Фінляндії становить 15%, у Великій Британії – 14%, а в Італії – 4%. Такий розрив експерти аргументували різницею в обізнаності щодо проблеми.

Окреме дослідження У.К. виявило, що від 40 до 50 відсотків жінок у ЄС були піддані сексуальному насильству на роботі.

На вулиці

У 2016 році ActionAid провела опитування щодо вуличних переслідувань у ряді країн. Вони виявили, що 79% жінок, що живуть в містах Індії, 86% в Таїланді і 89% в Бразилії, були піддані переслідуванням або насильству в громадських місцях, як і 75% жінок у Лондоні, Велика Британія.

У Лондоні, у Великій Британії, у 2012 році майже половина жінок пережили вуличні сексуальні домагання протягом минулого року.

Правове регулювання протидії сексуальним домаганням

Українське законодавство

В українському законодавстві термін „сексуальні домагання” запроваджено з ухваленням Закону України „Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” 2005 року. Звучить воно так: *сексуальні домагання – це дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (дотики, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.*

Таке означення вузьке й неоднозначне, його не можна поширити на «горизонтальні відносини» (колеги, друзі, знайомі тощо).

Постанова Пленуму Верховного суду України від 30 травня 2008 року № 5 „Про судову практику в справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи” вказує, що матеріальна залежність потерпілої особи має місце, зокрема, тоді, коли вона перебуває на повному або частковому утриманні винної особи, проживає на її житловій площі, а також тоді, коли винна особа своїми діями чи бездіяльністю спроможна викликати істотне погіршення матеріального становища потерпілої особи.

У законодавчому означенні сексуальні домагання – ширше поняття, ніж примушування до вступу у статевий зв'язок: перше поняття охоплює друге. Тобто примушування до вступу у статевий зв'язок завжди буде сексуальним домаганням, але не кожне сексуальне домагання виражається лише в примушуванні до вступу у статевий зв'язок.

Кримінальному кодексі є окремий розділ IV, який присвячений злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості.

Саме IV розділом КК встановлено кримінальну відповідальність за зґвалтування, сексуальне насильство, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості та розбещення неповнолітніх.

Кримінальній відповідальності підлягає і особа, яка готувалась до злочину та здійснила замах на вчинення злочину. Наприклад, спроба зґвалтування також карається кримінальним законом.

Нещодавно (січень 2019 року) набули чинності зміни до Кримінального кодексу, згідно з якими, зокрема, розділяються поняття зґвалтування та сексуального насильства.

Микола Хавронюк зазначає: *«Об'єднує ці дії те, що вони здійснюються щодо особи без її згоди.»* Нарешті законодавець перейшов на «європейські рейки» і чітко визначив: *є сексуальне насильство, пов'язане з проникненням, і сексуальне насильство, непов'язане з проникненням. Друге карається трохи м'якше, але також є злочином»*

[14]. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5_%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F - cite_note-22

Міжнародний досвід

За кордоном сексуальні домагання визнаються злочином, і постраждалі мають право на правовий захист. До прикладу, за інформацією UN Women's Virtual Knowledge Centre в США федеральне, штатне та муніципальне законодавство чітко забороняє переслідування за ознакою статі, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності і передбачає право потерпілої особи на компенсацію матеріальної та моральної шкоди. Крім того, постраждала особа може ініціювати відкриття кримінальної справи проти зловмисника. Залежно

від того, чи винна особа є керівником або колегою, застосовуються різні правила відповідальності.

У багатьох країнах світу сексуальні домагання визнаються злочинами, а потерпілі підлягають захисту і мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди. До переліку таких країн входять Алжирська народна демократична республіка, Китайська народна республіка, Угорщина, Литовська республіка, Кенія, Багамські острови, республіка Філіппіни, Іспанія і т.д.

На захист постраждалих від сексуальних домагань виступає законодавство як в США, країнах Європи, так і в країнах Африки та Азії.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ

2.1. Зарубіжний досвід організації соціальної роботи жз жінками

Незважаючи на те, що Україна, ратифікувавши усі базові міжнародні договори у сфері прав людини й маючи таке, що в цілому відповідає універсальним стандартам забезпечення рівності за ознакою статі законодавство, продовжує боротися з укоріненими в суспільстві стереотипами щодо соціальних ролей жінок і чоловіків.

З огляду на ці реалії пріоритетними стають завдання професійної підготовки та перепідготовки жіночих кадрів, створення нових робочих місць для жінок, формування та підтримка психологічної готовності жінок до зміни їхнього соціального статусу. Підвищення трудової зайнятості жінок мало наслідком збільшення кількості розлучень, неповних сімей; актуалізувало проблеми жіночої самотності, алкоголізму, наркоманії та інших проявів соціальних патологій, у тому числі злочинів і правопорушень, самогубств жінок. Виокремились проблеми психологічного та емоційного перевантаження, агресії та насильства, у тому числі сексуального; планування народжуваності, зростання кількості народжень у неповнолітніх дівчат, поширення ВІЛ/СШДу тощо. У розв'язанні окреслених проблем, створенні умов для гармонійного поєднання жінками професійного та сімейного життя велику роль почали відігравати саме соціальні служби [96].

У цьому параграфі ми хочемо більш детально зупинитися на моделях соціальних служб для жінок, що набули поширення в західній практиці.

Притулки для жінок (чи так звані „Будинки для жінок”) існують у структурі соціальних служб багатьох зарубіжних країн (Австрія, Велика Британія, Німеччина, Швеція, Франція, США та ін.). Вони функціонують, як і

інші соціальні служби, згідно з відповідними законодавчими документами, в яких визначено правила користування, фінансування, кадрового забезпечення тощо.

Притулок – це місце, де жінка сама або разом із дітьми може тимчасово перебувати, якщо вона зазнала насильства (фізичного, статевого, психологічного) або існує його загроза, у разі відсутності житла, засобів для існування, іншої небезпеки для її життя (наприклад, загрози проституції). Мета діяльності притулків полягає в тому, щоб забезпечити найнеобхіднішою швидкою допомогою та здійснити (повністю чи частково) на подальшому етапі соціальну реадaptaцію жінок. У притулках жінок забезпечують не тільки житлом, харчуванням, але й соціальними послугами, у перелік яких входять консультації юриста, лікаря, психолога, професійне навчання, надання необхідної інформації, конкретна допомога у налагодженні стосунків з державними структурами для вирішення проблемних життєвих ситуацій, ін.

Як правило, адреса притулку, відомості про його клієнтів не афішуються. Подається інформація лише про телефонний номер, за яким жінка у складній ситуації, стані відчаю може подзвонити в будь-який час.

У притулку одночасно можуть перебувати до декількох десятків осіб упродовж певного терміну.

Після першого етапу адаптації соціальні працівники шляхом консультацій, індивідуальної та групової роботи, що спрямована на розробку плану дій на майбутнє, намагаються допомогти жінкам.

При цьому точка зору спеціалістів не нав'язується. Клієнтки мають самостійно прийти до розв'язання складної ситуації, що склалася в їхньому житті. Наприклад, якщо жінка вирішила розлучитися з чоловіком, працівники соціальної служби допомагатимуть їй розібратися з юридичними проблемами, а також здійснюватимуть соціальну підтримку. При підготовці до виходу зі стін притулку соціальні працівники налагоджують зв'язки із соціальними службами, сім'ями, друзями, центрами професійної освіти.

Жінкам може бути запропонована допомога в наданні житла, тимчасової матеріальної допомоги.

Притулки можуть повністю фінансуватися за рахунок державного чи місцевого бюджету, благодійної допомоги. Але є випадки, коли за перебування в притулку жінка має платити. Проте платня досить низька. Передбачена система пільг, у тому числі й для дітей. Існує практика, коли в разі відсутності притулку для жінок визначається цільова квота місць у притулках для емігрантів чи в притулках для спільного перебування осіб обох статей.

Іноді притулки мають спеціалізований характер, наприклад, існують такі притулки, де надають допомогу неповнолітнім матерям чи здійснюють соціальну реадaptaцію жінок-жертв сексуального насильства тощо. Притулки забезпечують психологічну підтримку жінок і пом'якшують наслідки психологічних травм, пов'язаних із подіями, що відбулися.

За оцінками експертів, у США медичні витрати на жертв домашнього насильства становлять 3-5 млрд. доларів на рік. Загальноекономічні витрати доходять до 50 млрд. доларів (низька продуктивність праці, відсутність на робочому місці тощо). Наприкінці 90-х років у країні діяли понад 250 різних програм з боротьби з домашнім насильством, були розроблені та впроваджувались спеціальні програми з профілактики насильства. Окремі програми орієнтовані на роботу з мамами, діти яких стали жертвами насильства, а також із дітьми, які зазнали насильства з боку однолітків чи дорослих.

Мережа кризових центрів для жертв насильства діє у Великій Британії. Один із таких центрів функціонує в Едінбурзі. У ньому надається допомога матерям, чії діти стали жертвами сексуальних злочинів. В Едінбурзі також засновано центр боротьби з інцестом, центр допомоги молодим жінками і гаряча лінія телефону довіри, кризовий центр соціальної допомоги. При місцевому відділку поліції функціонують спеціальні відділення, котрі займаються проблемами дітей і жінок.

Досвід Великої Британії було використано для організації аналогічних центрів у Канаді. Як правило, основними формами роботи в них є тренінги та індивідуальні заняття з жертвами насильства.

Телефонна служба «Жінки – насильство – інформація» є ще однією із служб соціальної допомоги жертвам насильства. Телефонні служби можуть діяти як на національному, так і на локальному рівнях. Як правило, вони розраховані на функціонування протягом доби, забезпечені відповідними технічними засобами, що дає змогу швидко реагувати на кризову ситуацію.

„Гаряча лінія” телефону, до якої в будь-яку хвилину може звернутися кожна жінка, працюють у Франції, США. У бесіді з клієнткою співробітники намагаються з’ясувати, якої саме допомоги вона потребує: надання притулку, консультації лікаря, юриста, іншого фахівця тощо. Зазвичай співробітники служби насамперед інформують поліцію про небезпечну ситуацію, що склалася, а потім, у разі необхідності, повідомляють працівників притулку. Таким чином, телефонна служба відіграє роль індикатора й оперативного посередника, який реєструє екстремальну ситуацію має змогу обрати в оптимальні строки найефективніші методи реагування. Це дозволяє зняти напруження або пом’якшити його.

Центри інформації для жінок. У європейських країнах Центри інформації для жінок є одними з тих соціальних служб, що підтримуються на національному та регіональному рівнях. Наприклад, у Франції такі Центри безкоштовно надають інформацію щодо прав жінок в усіх галузях життя (консультації з сімейного права, забезпечення права на працю, соціальну допомогу і т. ін.). У Центрі можна довідатись про служби професійної підготовки, різні громадські організації, форми організації дозвілля, ознайомитись з літературою, періодичними виданнями для жінок, використати можливості сучасних інформаційних технологій у пошуку відповіді на той чи інший запит. Центри інформації можуть працювати повний робочий день або у визначений час декілька разів на тиждень.

Часто Центри видають власні рекламні листки, публікують інформацію в газетах, організовують виставки, інші культурно-просвітницькі акції, заходи.

Інформаційні Центри можуть бути комплексними (дають відповіді на різноманітні питання з багатьох аспектів) та спеціалізованими (наприклад, допомагають інформацією та консультаціями з проблем виховання чи здоров'я, наркоманії чи СНІДу). Спеціалізація Центру залежить від можливостей регіону, ступеня актуальності тієї чи іншої проблеми, спрямованості інтересів ініціаторів чи фундаторів даної служби.

Багатопрофільні жіночі центри, що пропонують комплекс послуг клієнткам, функціонують у багатьох зарубіжних країнах. Вони відрізняються за обсягом послуг, що надаються, кількістю клієнток, механізмами фінансування. Наприклад, у США працює мережа центрів «Жіночий будинок», перший з яких виник 1979 року, а на початку 90-х років функціонувало вже 20 його філіалів. У межах „Жіночих будинків” реалізуються численні тренінгові програми, діють об'єднання за інтересами (гуртки співів, дизайну, вивчення іноземних мов і т. ін.), проводяться консультації спеціалістів, працюють спортивні та інші секції, надаються сервісні послуги. У центрі працюють психотерапевти, психологиконсультанти, сексологи, соціальні працівники, волонтери. Організовується цілодобова робота «телефону довіри», групи підтримки для залежних від алкоголю та наркотиків. При «Жіночих будинках» створено Фонд, який, у разі необхідності, сприяє наданню фінансової допомоги для реалізації певного проекту або відкриття власної справи. «Жіночий будинок» співпрацює з медичними центрами та клініками, в яких жінки можуть отримати кваліфіковані консультації та лікування. Фінансування центру здійснюється за рахунок державних коштів, благодійних внесків, плати за оренду приміщень, що здаються у будівлі іншим організаціям.

Центри планування сім'ї та сімейного виховання існують у багатьох країнах. Ураховуючи те, що абсолютну більшість їх користувачів становлять

дівчата-підлітки та молоді жінки, ці служби можна віднести до системи соціальних служб для жінок.

Мережа таких центрів почала створюватися в перші повоєнні роки, (наприклад, в Англії перші центри почали функціонувати в 1946 році). Основна проблема, на розв'язання якої орієнтована діяльність Центрів, - це збереження репродуктивного здоров'я молоді, запобігання небажаної вагітності серед неповнолітніх і молодих жінок. Сферою діяльності Центрів є питання шлюбних відносин, вагітності, пологів, регулювання народжуваності, консультації щодо венеричних хвороб і СНІДу. Регламент служб планування сім'ї, перелік послуг, що ними надаються, можуть бути різними залежно від потужності служби. Іноді локальні центри працюють у визначений час двічі-тричі рази на тиждень. Тут можна проконсультуватися з лікарем, психологом, пройти медичне обстеження, ознайомитися з інформацією щодо проблеми, яка виникла чи може виникнути. Такі Центри організовуються за сприяння та з безпосередньою участю спеціалістів медичних установ.

У Центрах працюють гінекологи, медичні психологи, акушери, психологи, юристи, соціальні працівники, технічний персонал. Проводяться дискусії, лекції з питань сексуального виховання тощо.

Для учнівської молоді та жінок із малозабезпечених верств населення центри планування сім'ї та сімейного виховання, як правило, надають послуги безкоштовно.

Центри допомоги молодим матерям мають на меті надання допомоги перш за все неповнолітнім матерям, які опинились у складній життєвій ситуації після народження дитини. Як і притулки, центри вирішують проблеми житла, харчування для неповнолітніх мам, які не мають достойних умов для догляду за дитиною. Але, крім того, центр бере на себе забезпечення медичного догляду за станом здоров'я молодої матері та її дитини, здійснення навчальних й просвітницьких програм. Термін перебування в центрі довший порівняно з притулком. Жінка має можливість

перебувати в центрі тривалий час, наприклад, до досягнення дитиною 1,5-2 років. За цей час багато мам встигають пройти курси, на яких їх навчають догляду за дитиною, а також курси професійної підготовки. Перебуваючи в центрі, молода мама має можливість розпочати чи продовжити працювати, тому що соціальні працівники надають допомогу в пошуку роботи та в догляді за дитиною.

В окремих навчальних закладах (наприклад, в існуючих у ряді західних країн жіночих коледжах) впроваджено спеціальні програми, мета яких - створити умови для здобуття освіти жінками, що опинилися в скрутних ситуаціях, у тому числі й неповнолітніми мамами та матерями, що самостійно виховують дітей. Передбачено спеціальний штат, співробітники якого допомагають матерям поєднувати догляд за дітьми з навчанням. Такі програми, що мають соціальну значущість, фінансуються урядом штатів, федеральним урядом, а також благодійними фондами і спонсорами.

Усе більшого поширення набувають сьогодні у високорозвинених країнах програми дистанційного навчання. Серед тих, хто має особливу потребу в отриманні освітніх послуг за допомогою дистанційного навчання, виокремлюються категорії домогосподарок і жінок (чоловіків), які перебувають у відпустці по догляді за дитиною.

Спеціалізовані служби, що займаються розв'язанням проблем жіночого безробіття, можуть створюватись як окремо для жінок, так і в структурі служби, послугами якої користуються і чоловіки, і жінки, шляхом виокремлення співробітників, що відповідають за роботу з жінками. Як правило, з клієнтками працює спеціаліст-жінка, котра на підставі вивчення ситуації визначає найбільш актуальні завдання і вносить пропозиції щодо проектів для їх реалізації.

Профільована соціальна служба задовольняє потреби в проведенні консультацій, надає конкретну допомогу в здобутті професійної освіти, отриманні роботи, стажуванні. У разі необхідності за допомогою психологів уточнюються нахили, здібності клієнтки. Потім дівчину чи жінку можуть

направити, залежно від результатів тестування, особистісних побажань і можливостей служби, на курсову підготовку або перекваліфікацію.

На думку спеціалістів, для клієток служби характерні нездатність чітко сформулювати свої професійні плани, „комплекс дитини”, яка боїться приймати самостійні рішення. Завдання соціальних працівників полягає в тому, щоб отримати якомога повнішу інформацію щодо проблем клієнтки, а потім у ході взаємодії з нею, стимулювати її внутрішній потенціал, сформулювати бажання допомогти собі, визначити подальші перспективи життя, можливі виходи з ситуації, що склалася.

Служби, що займаються розв’язанням проблем жіночого безробіття, мають інформаційний банк даних про наявність робочих місць і центри, які здійснюють професійну підготовку, перепідготовку, стажування, у тому числі спеціальні програми з професійної підготовки жінок.

Важливою складовою кожної програми з професійної підготовки є психологічні тренінги, курси, які допомагають жінці подолати комплекс неповноцінності, повірити в свої сили. З цією ж метою приділяється увага демонстрації „живих прикладів” із числа жінок, котрі, наприклад, у минулому були безробітними, а в даний час досягли успіхів у професійній діяльності.

У західній практиці приділяється велика увага підготовці жінок до підприємницької діяльності. Розвиток та підтримка жіночого бізнесу, з одного боку, сприяє поліпшенню добробуту суспільства, адже завдяки цьому набуває розвитку соціальна інфраструктура, в якій, як правило, створюють свої підприємства жінки; а з іншого, жінка-підприємець стає економічно незалежною й при цьому часто отримує можливість працювати за гнучким графіком, що полегшує виконання професійних й материнських обов’язків. Для потреб жінок також функціонують тренінгові центри, у яких використовується роздільний метод навчання („тільки для жінок”), оскільки в таких умовах, як доведено досвідом й дослідженнями, жінки почувають себе комфортніше, отже, процес навчання здійснюється з більшою ефективністю.

Модуль тренінгу має на меті сприяти подоланню бар'єрів, що заважають досягти успіху в професійній галузі. Складовими модуля є декілька компонентів, серед яких: а) жінка в суспільстві, включаючи висвітлення питань щодо патріархальних стереотипів по відношенню до жінки взагалі та жінки на робочому місці, зокрема; б) особистісний розвиток; в) жіноче підприємництво і самозайнятість як альтернатива безробіття; г) забезпечення ефективною та довгостроковою роботи підприємства.

Ще однією ефективною формою соціальної допомоги жінкам є бізнес-інкубатор, який одночасно виступає як підприємство, соціальна служба і навчальний центр. У межах бізнес-інкубатора розташовані офіси, можуть бути й підсобні приміщення. Як правило, плата за оренду приміщень тут нижча, ніж в інших місцях. До того ж жінки-підприємці можуть користуватися сервісними послугами (факсами, електронною поштою, телефонами, залами засідань тощо). Це робить утримання офісу дешевшим. Адміністрація бізнес-інкубатора реалізує навчальні програми, організовує консультації спеціалістів (юристів, психологів, аудиторів та ін.). Також використовується принцип взаємодопомоги, здійснюється обмін досвідом і контактами. У бізнес-інкубаторах проводяться тренінгові курси для майбутніх жінок-підприємців.

Фінансування бізнес-інкубаторів здійснюється частково за рахунок держави, місцевих органів самоврядування, а також відрахування з боку кожної жінки-підприємця. Ці кошти покривають видатки на утримання адміністрації бізнес-інкубатора та його матеріальне забезпечення. Названі структури використовують і спонсорські внески тих, хто за допомогою бізнес-інкубатора успішно продовжує власну справу.

Соціальна допомога неповним сім'ям розглядається як вагома складова у вирішенні проблеми бідності.

Кількість і питома вага неповних сімей у всіх індустріально розвинених країнах постійно зростають. Переважну більшість серед них становлять сім'ї, в яких діти живуть разом із матір'ю. Національні стратегії надання

матеріальної та соціальної допомоги неповним сім'ям різняться між собою за обсягом і характером.

Узагальнюючи існуючий досвід, можна зазначити, що, крім завдання по забезпеченню прожиткового мінімуму, медичного обслуговування матері та дитини, на думку фахівців, перспективними напрямками діяльності соціальних служб є стратегія, спрямована на поєднання батьківських і професійних ролей, яка характерна, наприклад, для Швеції. У цій країні впроваджено програми, що стимулюють здобуття освіти, перекваліфікацію, забезпечують зайнятість, у тому числі самотніх матерів із маленькими дітьми. На відміну від Норвегії, деяких інших європейських країн тут самотня мати одержує допомогу не на своє утримання, а лише на утримання дитини. Проте держава забезпечує матеріальну підтримку навчання чи перекваліфікації, необхідних для пошуку в майбутньому краще оплачуваної роботи. Для самотніх батьків створюються різноманітні форми позасімейного догляду за дітьми (у тому числі у вихідні дні та вечірній час), що створює додаткові можливості для підвищення професійної кваліфікації, особистісного розвитку. Кожному з батьків (а не тільки матері) виплачуються лікарняні по догляду за дитиною та дні, необхідні для відвідування школи. Батьки дошкільників мають право на скорочений робочий день. У випадках, коли самотні матері не отримують аліментів, їм виплачують значні кошти для забезпечення належного прожиткового рівня.

Варто додати, що навіть у випадках розлучень використовуються можливості для заохочення участі обох батьків у процесі виховання дитини. Так, зокрема, в Парижі під патронатом мерії організуються Дні зустрічі батьків (чоловіків) із дітьми, які після розлучення проживають із матерями.

У цілому ряді західних країн державну підтримку мають програми, що заохочують встановлення тимчасового опікунства (фостерінгу) над неповнолітніми матерями з дітьми, а також над дітьми з неблагополучних сімей. Порівняно зі спеціальними службами, що займаються проблемами неповнолітніх мам, кількість організацій, зорієнтованих на допомогу

неповній «дорослій» сім'ї, є значно меншою. Переважна більшість із них функціонує на рівні community - громад, співтовариств за місцем проживання.

Прикладом однієї з таких служб є „Центр ресурсів для самотніх батьків” (Singl Parents Resource Center), що діє в Нью-Йорку. Це незалежне неприбуткове агентство надає соціальні послуги, юридичну підтримку, а в разі необхідності - й захист самотнім батькам. Організація допомагає здійсненню у громаді програм цього профілю. У цьому агентстві самотні матері можуть, зокрема, отримати консультацію та захист адвоката, юриста, підготувати за допомогою спеціалістів необхідні документи. Існують спеціальні програми для самотніх батьків і матерів без певного місця проживання, а також для тих, хто перебуває в тюрмах.

Досить поширеним явищем у США стало створення успішно діючих груп самопомоги, ініційованих розлученими і досить забезпеченими жінками середнього класу. Однією з масштабних недержавних організацій, що об'єднує такі групи, є «Батьки без партнерів» («Parents without Partners»). (До речі, звернемо увагу, що вже в назві відсутній оціночний компонент - «неповна»). Члени товариства допомагають один одному в організації канікул, відпусток, вихідних днів, обмінюються педагогічним досвідом, випускають свій журнал, радіопрограму, утримують книгозбірню. Організація надає також юридичну підтримку, виступає з законодавчими ініціативами, спрямованими на захист інтересів своїх членів.

Групи підтримки на рівні громади (community) - це, як правило, групи з 12-15 осіб, котрі декілька разів на місяць організують зустрічі з самотніми батьками. На таких зустрічах обговорюються різні проблеми взаємовідносин з дітьми-підлітками або членами сім'ї в минулому й сьогодні, конфліктні ситуації та шляхи їх подолання, стратегії особистісного росту.

У США створено багато освітніх програм, які мають на меті надання психолого-педагогічної допомоги всім батькам з дітьми, у тому числі й

самотнім. Ці програми діють при сімейних службах, державних і приватних школах, лікарнях, церквах.

Соціальні та освітні програми для жінок, які скоїли злочин, спрямовані на корекцію поведінки, підготовку до гідного життя після повернення на волю, профілактику правопорушень. Виходячи з цього, головним завданням соціальної та виховної роботи стає збереження почуття людської гідності, особистісний розвиток.

Розглянемо на прикладі жіночої тюрми штату Індіанополіс (США), яким чином вирішуються поставлені завдання. Начальник тюрми має педагогічну освіту, що є умовою перебування на посаді керівника. Весь внутрішній розпорядок установи, інтер'єр (відсутність темних кольорів, наявність квітів, картин, декоративних прикрас у приміщеннях) «працюють» не на те, щоб не «зламати» особистість, а навпаки - щоб зберегти віру в неї, самоповагу жінок. Камери розраховані на 6-8 осіб, але усі зовнішні стіни - скляні, що створює можливості для зовнішнього контролю. Засуджені мають можливість носити власний, а не тюремний, одяг. Жінки вільно пересуваються по території тюрми: до навчального корпусу, їдальні, церкви, робочих кімнат або цехів, до інших корпусів. Раз на тиждень можна зустрічатися з близькими і рідними. Можна також вибирати страви в тюремній їдальні, купляти цигарки, солодоці у буфеті. У тюрмі працює перукарня із стандартом послуг, існує тенісний корт, функціонують виробничі тюремні цехи - поліграфічний та столярний, що виконують замовлення місцевих бізнесменів.

Співробітниця поліграфічного цеху випускають шкільні зошити, столярного - платтяні шафи, столи для пікніків. Виробництво починається зі стадії проектування з використанням комп'ютерів.

Спеціальні навчальні програми допомагають жінкам оволодіти комп'ютерною грамотністю та набути навичок проектування. Беручи участь у виробництві зошитів і меблів, жінки, напевно, думають про дім, сім'ю, свободу і про той час, коли вони покинуть тюремні стіни. Виховний ефект

забезпечувався без слів самими предметами, обраними для виробничої діяльності.

Усі жінки, котрі опинилися у тюрмі, мають можливість за час відбуття покарання підвищити свій освітній рівень, виконати навчальні програми шкіл, коледжів, університетів, скласти відповідні іспити й отримати дипломи. Поряд із цим, у спеціально обладнаних класах жінки можуть навчитися надавати першу медичну допомогу, здобути кваліфікацію доглядальниці за хворим.

Фонди бібліотеки тюремного навчального центру становлять близько б тисяч книг, з них майже 2 тисячі - це різна юридична література. У жіночій тюрмі Бедфорд-Хілз (штат Нью-Йорк) організовано дитячий центр. Якщо трапляється ситуація, коли жінка народжує дитину, відбуваючи покарання, немовля до одного року не відлучають від матері. Доглядати за ним допомагає спеціальний персонал. Якщо жінка одружена, то для того, щоб допомогти зберегти сім'ю, їй дозволяється перебувати разом з чоловіком до 46 годин на тиждень (!) в окремому будинку, який знаходиться на території тюрми.

Представлені моделі дають уявлення про систему соціальних служб для жінок у країнах Заходу, але не вичерпують теми. Існують ще жіночі центри (чи відділення) з лікування наркоманії та позбавлення алкогольної залежності; кризові центри для жінок, які мали спробу суїциду чи перебувають під загрозою самогубства, проституції, програми соціальної підтримки для тих, хто пережив тенета «білого рабства», та інші соціальні служби, вивчення та узагальнення досвіду є важливим та цінним для розвитку і становлення соціальної роботи з жінками в Україні.

Ціла низка презентованих моделей західного досвіду поки що залишається перспективною для практики соціальної роботи в Україні. Але треба зазначити наявність позитивних змін, що відбуваються протягом останнього десятиліття. Першим проектом соціально-педагогічної роботи з дівчатами стала

Вечірня жіноча гімназія, що була створена у Києві наприкінці 1990 року. Щорічно (1990-1995 роки) в гімназії навчалось близько 100 дівчат віком від 13 до 22 років. У 1996 році Вечірні жіночі гімназії діяли вже в 12 областях України. Ще через чотири роки аналогічних моделей нараховувалося вже близько 50.

Діяльність Вечірньої жіночої гімназії стала поштовхом для проведення перших міжнародних семінарів, конференцій, круглих столів із проблем соціальної роботи з молодими жінками та дівчатами-підлітками, підготовки перших публікацій, організації клубів для дівчат, формування напряму «соціальна робота з жіночою молоддю» як одного з провідних напрямів діяльності Державного центру соціальних служб для молоді вже з перших років його існування.

Новий етап у роботі з жінками розпочався у 1996 році, коли в Україні було створено Міністерство України у справах сім'ї та молоді - вищий орган державного управління, покликаний формувати політику щодо жінок. В його структурі функціонувало спеціальне Управління у справах жінок, що складалося з двох відділів: соціально-правової роботи серед жінок і сприяння громадській і культурнопросвітницькій діяльності жінок. При Міністерстві активно діяла Координаційна рада у справах жінок, до складу якої увійшли лідерки найбільш впливових жіночих громадських організацій, що зробили вагомий внесок у розробку, а в подальшому й у реалізацію Національного плану дій по поліпшенню становища жінок. При Міністерстві було також створено громадську Раду рівних можливостей як аналітичний і дорадчий орган. У 1999 році Верховна Рада України схвалила Декларацію про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок і Концепцію державної сімейної політики.

З моменту створення Державного центру соціальних служб для молоді напрям «соціальної роботи з жіночою молоддю» стає одним з пріоритетів у діяльності.

Дослідження з тендерної проблематики, що проводяться науковцями, створюють можливості для вивчення проблем жінок й розробки відповідних рекомендацій. Вітчизняна практика збагачується завдяки ініціативам неурядових організацій. Починаючи з 1998 року, успішно працює Київський міський центр по роботі з жінками, що створений Київською міською державною адміністрацією як перша вітчизняна модель державного багатопрофільного жіночого центру. У структурі цього центру розпочав свою діяльність й притулок для жінок. У Харкові, Чернігівській області ініціаторами створення притулків для жінок виступили неурядові організації. На базі Донецького регіонального центру охорони материнства і дитинства функціонує реабілітаційно-кризовий центр для дівчат-підлітків і жінок, котрі опинилися в надзвичайній ситуації. Профільні фахівці тут надають консультативну та лікувально-реабілітаційну допомогу. З 1999 року почав працювати міський кризовий центр для жінок при Сумському обласному центрі соціальних служб для молоді, створений за сприяння з Міжнародної організації «Довіра-МЕТ».

Підготовча робота щодо створення притулків для жінок, які постраждали від насильства, ведеться у Львівській та Черкаській областях. У семи містах України (Львові, Донецьку, Херсоні, Дніпропетровську, Житомирі, Рівному, Чернівцях)

успішно діють центри „Жінка для жінки», ініціатива створення яких належить неурядовим організаціям («Жіночий консорціум України», «Вінрок Інтернешнл»). Ці центри надають різнобічну допомогу жінкам групи ризику на основі діючих неурядових організацій, які мають досвід у співпраці з медичними та освітніми закладами, місцевою владою та правоохоронними органами.

Ще однією інновацією для України є проект «Соціальне партнерство неурядових організацій та державних служб для захисту прав жінок, які звільнені з місць ув'язнення». Його розпочинає Всеукраїнська громадська

організація «Жіночий консорціум України» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження».

На сьогодні в Україні існує 13 виправних колоній для жінок в 11 регіонах. За останні вісім років в середньому кожного року звільняються біля 5 тисяч жінок. Більшість з них так і не знаходять свого місця в суспільстві - вони не мають ні житла, ні роботи, ні підтримки рідних. А тому подальше їхнє життя складається не найкращим чином, частина з них знову порушують закон.

Для надання допомоги звільненим з місць ув'язнення жінкам планується задіяти благодійні та громадські організації України, в першу чергу, - жіночі. Ці організації у співпраці з державними установами та релігійними організаціями могли б захищати права цієї категорії жінок, допомагати їм у працевлаштуванні, у питаннях їх ресоціалізації, повернення до суспільства.

Важливим напрямом соціальної допомоги жінкам стають програми, спрямовані на професійну підготовку жінок до підприємництва. За сприяння Полтавського обласного управління праці та зайнятості населення в партнерстві з жіночим центром «Порада» у 1998 році відкрито громадський центр підтримки підприємництва «Полтавський бізнес-інкубатор». Зусиллями працівників центру організуються семінари, інформаційно-консультативна робота з питань започаткування власної справи. Бізнес-Інкубатор із 2000 року реалізує проект «Жінка в бізнесі», котрий допомагає в організації власної справи, сімейного бізнесу тощо.

За фінансової підтримки міжнародного фонду «Відродження» в 1998 році створено бізнес-центр для жінок у Києві, а в 2000 році - в Ужгороді. Ці заклади надають допомогу безробітним жінкам, здійснюють навчання щодо опанування основ бізнесу, комп'ютерної грамотності, організують юридичні консультації, тренінги з жіночого лідерства, правового захисту жінок, а також створюють бази даних жіночого підприємництва в областях.

Зміни на ринку праці актуалізували необхідність підготовки висококваліфікованих спеціалістів для комерційної сфери діяльності. При їх підготовці почали використовуватись європейські навчальні технології, зокрема відпрацьовані спільно з Федеральним інститутом професійного навчання ФРН у рамках консультативної програми «Трансформ». Уже створено 15 навчально-тренувальних фірм, де навчальний процес максимально наближений до реальних умов функціонуючого підприємства. Розпочалася підготовка фахівців-жінок для сфери оптової торгівлі, ресторанного та готельного господарства тощо. На базі навчально-тренувальних фірм проводяться семінари «Моя власна справа», «Можливості самореалізації жінки в сучасних соціально-економічних умовах».

Дуже складними проблемами в Україні є професійна підготовка та самореалізація жінок з обмеженими можливостями. Спостерігається небезпечна тенденція порушення прав та обмеження можливостей жінок-інвалідів щодо працевлаштування та набуття професії, внаслідок чого відбувається падіння їх рівня життя, дискримінація в оплаті праці, спостерігається збільшення кількості психічних розладів тощо. Між тим, ведеться пошук шляхів вирішення цієї проблеми. Наприклад, у Донецькій області спільно з Донецьким відділенням «Союзу українок» реалізується програма «Створення жіночого інформаційно-реабілітаційного центру для жінок-інвалідів, що мають дітей-інвалідів» для сприяння їх надомній праці. Організовано виставки декоративного мистецтва, семінари, завдяки яким жінки з обмеженою працездатністю отримують можливість взяти участь у виставках-ярмарках на обласному рівні.

Створюються робочі місця для інвалідів і на Київщині. При підприємстві «Сам-Сам» в Обухові відкрито цех по виготовленню швейних виробів на 10 робочих місць для жінок з особливими потребами. Розвиткові надомної праці, насамперед, для жінок-інвалідів і багатодітних матерів, сприяє професійне навчання, організоване службою зайнятості Хмельницької області. За січень-серпень 2000 року професійну освіту здобули 2,8 тисяч

осіб, майже 60 відсотків із них - жінки. Професії, які дозволяють працювати вдома, опановували, переважно, жінки. Виділяються кошти на покращення соціальнопобутових умов інвалідів, оплату їх навчання у вищих закладах. Але робота в цьому напрямі поки що не має цілісної стратегії та системності.

Набуто досвіду щодо розробки й реалізації комплексних регіональних програм, прикладами яких є програми «Родина» (підготовка молодих жінок до сімейного життя), «Довіра (профілактика і терапія сімейного насильства). Програми включають у себе діагностико-методичну, профілактичну, корекційну, медико-психологічну діяльність.

Проект «Народитися жінкою - виклик життю» по створенню центрів підтримки неповнолітніх і молодих матерів у Херсоні, Вишгороді (Київська обл.) та Мерефі (Харківська обл.) було здійснено в 1998-1999 роках Всеукраїнською неурядовою молодіжною жіночою організацією - Асоціацією гайдів України, лідерами якої стали випускниці вечірньої жіночої гімназії. Це був перший проект, спрямований на допомогу конкретній категорії молодих жінок, які до того часу залишалися сам на сам зі своїми проблемами. Позитивним результатом проекту слід вважати визнання значення проблеми й подальшу підтримку проекту з боку органів місцевого самоврядування, що забезпечило його розвиток.

Протягом останніх років поширюється діяльність Міжнародної громадської організації «Школа рівних можливостей», у якій уже напрацьовані методики і підготовлений колектив юних тренерів (від 12 до 20 років) у 15 областях України. Школа рівних можливостей прагне до виховання у дівчат, молодих жінок сучасного світобачення, формування лідерських навичок, розповсюдження тендерних знань серед ровесників. Зазначимо, що серед тренерок Школи присутні також випускниці вечірньої жіночої гімназії.

Урізноманітнюються форми роботи з дівчатами. Так, наприклад, у 2003 році Фонд регіональних ініціатив (м. Ужгород) оголосив конкурс «Дівочий світ», що присвячений ролі дівчат та молодих жінок в українському

суспільстві. До участі у ньому запрошені учениці 9-11 класів загальноосвітніх, спеціалізованих шкіл, гімназій та ліцеїв. На першому етапі конкурсу учасниці готуватимуть письмову роботу - роздум на тему «Що чекає на дівчат?». А на другому етапі всі фіналістки будуть запрошені до Ужгорода. Таким чином, виникають альтернативи конкурсам красунь, що прагнуть до заохочення не зовнішніх даних, а розвитку дівочої особистості.

Можна стверджувати й те, що соціально-педагогічний потенціал мають навчальні заклади для дівчат, що діють в системі формальної освіти. В першу чергу це - жіночі класи в школі-інтернат №13 м. Києва. 10-річний досвід їх роботи доводить те, що модель жіночої освіти створює додаткові можливості для успішної соціалізації дівчат, сприяє формуванню у них прагнення до подальшого навчання, отримання професії, особистісного розвитку, громадянської активності.

Цінний внесок в усвідомлення важливості й просування в Україні тендерної рівноправності робить Програма рівних можливостей ООН. За її ініціативою відбулися чисельні міжнародні, національні конференції, круглі столи, низка семінарів-тренінгів для посадових осіб найвищого рангу.

У рамках програми видруковано інформаційні та методичні матеріали, серед яких окреме місце займає «Навчальна програма курсу «Основи тендерної теорії» для вищих учбових закладів. Зараз в деяких регіонах України (Луганськ, Ужгород, Херсон, Вінниця) розпочалося створення ресурсних тендерних центрів. Систематичними стають міжнародні, національні, регіональні конференції, семінари, публікації, у яких наряду з багатьма іншими висвітлюються питання соціальної роботи з жінками.

Паралельно з розбудовою мережі соціальних служб та окремих програм соціальної роботи з різними категоріями жінок відбувається процес формування національної законодавчої бази.

Останнім свідченням цього є прийняття Урядом України Програми попередження торгівлі жінками та дітьми на 1999-2001 роки та Комплексної програми протидії торгівлі людьми на 2002-2005 роки, а також підготовка

нового законопроекту «Про державні гарантії рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», що після доробки поданий на розгляд Верховної Ради.

Таким чином, безсумнівним є факт, що соціальна роботи з жінками в Україні стає напрямом соціальної роботи. Незважаючи на соціально-економічні труднощі, дефіцит державного бюджету, брак підготовлених кадрів, недостатню сформованість законодавчої бази, процес формування системи соціальних служб триває. Він базується на принципах утвердження тендерної рівності, створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, що були проголошені цілим рядом міжнародних документів минулих десятиліть, а також документів Спеціальної сесії Генеральної асамблеї ООН з питань тендерної рівності (2000 р.), Декларації Тисячоліття (2000 р.), Декларації та Плану дій «Світ, придатний для життя дитини», прийнятих 27-ю Спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН (2002 р.). Відбувається адаптація досвіду зарубіжних країн, а також з'являються ефективні вітчизняні практичні напрацювання [96].

Суб'єктами соціальної роботи з жінками виступають як державні структури на чолі з Державним Комітетом у справах молоді та сім'ї, так і недержавні організації, громадськість. Все більшого визнання отримують принципи превентивності, врахування соціокультурних і психофізіологічних особливостей жінок у процесі проведення соціальної роботи. Діяльність по створенню та розвитку системи соціальних служб для жінок, що почала складатися і має потенціал для часткового чи повного розв'язання багатьох проблем жіночого буття, стає важливим елементом соціальної політики.

2.2. Основні напрями роботи кризових центрів для жінок в Україні

Київський міський Центр гендерної рівності, запобігання та протидії насильству, очолює Зотова Тетяна Геннадіївна

Київський міський Центр гендерної рівності, запобігання та протидії насильству – заклад, метою якого є діяльність, спрямована на реалізацію

різних прав та можливостей жінок і чоловіків шляхом забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, реалізацію соціально-освітніх програм та курсів, надання соціальних послуг (інформування, консультування, надання короткострокового та довгострокового місця безпечного цілодобового тимчасового перебування на базі Кімнати кризового реагування та Притулку) особам, що постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

На базі Центру працює цілодобова Служба “Телефон довіри” - 15 00 (зі стаціонарного), 044-272-15-00 (з мобільного). Це отримання кваліфікованої, анонімної та безкоштовної інформаційно-консультативної допомоги з соціально-психологічних та інших питань, поширення інформації про діяльність Центру.

Одними із основних завдань цілодобової Служби “Телефон довіри” також є:

- ◆ кризове консультування постраждалих від домашнього насильства осіб: попередження негативних психологічних проявів, суїцидальних намірів, агресії, кризових станів та відхилень; зниження гостроти психологічних станів і реакцій, переживання людиною екстремальної, психотравмуючої ситуації; надання допомоги у пошуку шляхів виходу з кризової ситуації, яка склалась у житті конкретної людини та можливості переживання актуальних особистісних конфліктів;

- ◆ надання рекомендацій, при потребі, щодо звернень до інших фахівців і служб, які діють у столиці і є компетентними у даній проблемі, і можуть більш повно та кваліфіковано забезпечити їхні запити. Звернувшись до психолога на цілодобову Службу “Телефону довіри”, ви маєте можливість підібрати зручний час для консультацій у психологів, лікаря-психолога та юрисконсультів Центру з питань:

- надання киянам практичної допомоги у збереженні психологічного здоров'я, поліпшення становища і підвищення їхньої самосвідомості, надання первинної правової допомоги;

- надання правової допомоги.

Найчастіше кияни звертаються з питаннями щодо:

- ◆ домашнього насильства;
- ◆ суїцидальних намірів;
- ◆ кризових станів;
- ◆ проблем у стосунках;
- ◆ розірвання шлюбу і поділ майна;
- ◆ стягнення аліментів на користь неповнолітніх дітей;
- ◆ захист трудових прав.

Кімнати кризового реагування – структурний підрозділ Центру.

До “кризової кімнати” є можливість цілодобового поселення, без медичних довідок та інших додаткових документів. Максимальний термін перебування у кімнаті кризового реагування 10 діб, а у притулку - 90. Потрапити до кімнати кризового реагування постраждала особа може, викликавши поліцію, звернувшись особисто до Київського міського Центру гендерної рівності, запобігання та протидії насильству чи до соціальних служб, які підготують направлення [39].

Притулок для тимчасового перебування жінок, що зазнали насильства у сім'ї, м. Київ

Притулок для тимчасового безпечного перебування жінок, що постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі. Притулок створено для надання допомоги жінкам, що постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі з метою забезпечення постраждалих осіб місцем довгострокового безпечного перебування.

У Притулку з постраждалими жінками працює психолог, надаються юридичні консультації, пакет побутових послуг, надання постраждалим жінкам за місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування комплексної допомоги (психологічної, соціально-побутових, інформаційних, юридичних та інших послуг) на основі оцінки їх потреб та індивідуального

підходу до особи з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища [78].

Кризовий центр для жінок із дітьми «Місто Добра», м. Чернівці

З метою сприяння у наданні послуг особам, які постраждали від домашнього насильства, зокрема в частині забезпечення місцем тимчасового, безпечного, цілодобового перебування, організації допомоги особам, які опинились в складних життєвих обставинах та не мають місця проживання, у яких відсутні документи, що посвідчують особу, як наслідок виникають проблеми з працевлаштуванням та пошуком житла, а також для збереження родинних зв'язків між мамою та дитиною - організовано роботу Кризового центру для жінок із дітьми «Місто Добра»:

- Місцезнаходження: м. Чернівці, вул. Річна, 10;
- Контакти: 0 800 503 231 безкоштовний з усіх номерів по Україні; +38 (099) 2000 103 офіс БФ «Я майбутнє України»; 050 243 69 71 керівник Марта Левченко;
- Електронна адреса: cityofgoodness@gmail.com;
- Офіційний сайт: <https://misto-dobra.com.ua>.

Кризовий центр для жінок із дітьми «Місто Добра» - це не тільки тимчасовий притулок та місце безпечного проживання постраждалих від домашнього насильства, але й комплексна програма соціалізації жінок, по завершенню якої жінка-мама самостійно вміє забезпечувати себе та своїх дітей.

У приміщення Кризового центру облаштовано 27 житлових кімнат для цілодобового перебування 80 осіб, які забезпечуються всіма необхідними речами, засобами гігієни, продуктами харчування. Разом з тим, умови перебування адаптовані для осіб з інвалідністю.

Мешканцями Кризового центру «Місто Добра» можуть бути жінки із дітьми з усіх областей України та громадянки інших країн, які потребують допомоги на території України.

Мешканці притулку отримують кваліфіковану медичну, юридичну, психологічну, педагогічну допомогу, здобувають навички ведення домашнього господарства, за потреби можуть здобути освіту, працевлаштуватись.

Програма розвитку є індивідуальною і базується виключно на бажанні та потенціалі самої жінки.

Протягом реабілітації родини, працівники Кризового центру тримають зворотній зв'язок із установою, яка скерувала родину та інформують про проведену роботу з родиною, надання відповідних послуг.

Для зарахування до Кризового центру необхідні:

- попереднє узгодження із центром по телефону чи електронній пошті;
- флюорографія;
- аналіз на Тогch-інфекції [47].

Центр для жінок, які опинились у складних життєвих обставинах, м. Полтава

Мета центру – реінтеграція жінок у суспільство, шляхом комплексного надання послуг підтриманого проживання, повернення їх до самостійного повноцінного життя та проведення соціальної роботи спрямованої на подолання негативних явищ.

Завдання:

- забезпечення безпечним тимчасовим житлом постраждалих осіб, щодо яких існує загроза їх життю чи здоров'ю;
- надання постраждалим особам за місцем безпечного тимчасового цілодобового перебування комплексної допомоги на основі їх потреб з урахуванням віку, статі, стану здоров'я та соціального становища;
- сприяння збереженню жіночого репродуктивного здоров'я, відновлення та розвиток материнських навичок;
- забезпечення захисту та надання притулку для жінок, що зазнали насильства в сім'ї та які постраждали від торгівлі людьми;

- сприяння здобуттю освіти, фаху, навичок самостійного життя з дитиною поза межами Центру, захист їх прав та інтересів.

Цільова група:

- потерпілі від домашнього насильства,
- постраждалі від торгівлі людьми.

Послуги:

- підтримане проживання, надання притулку;
- соціальний супровід, консультування;
- соціально-побутові;
- інформаційні;
- медико-профілактичні;
- соціально-педагогічні;
- надання послуг з реєстрації;
- надання послуг соціальної інтеграції та реінтеграції.

Як нас знайти та контактна інформація

Контактний телефон: +38 (066) 829-55-73

Email: office@lightofhope.com.ua Адреса: м.Полтава [107].

Також в Україні запустили мобільну платформу з додатком для жінок, що потерпають від домашнього насильства [7; 98]. **Додаток А, Б.** Проект є сучасним інструментом для особистої безпеки, що надає необхідні ресурси для допомоги та можливість повідомляти про надзвичайні ситуації відповідним органам, якщо жертві загрожує небезпека. Крім цього, в Україні можна отримати консультацію, підтримку та допомогу зателефонувавши на гарячу лінію 15-47. Вона є швидким засобом повідомлення про вчинення домашнього, гендерного насильства та насильства стосовно дітей, його запобігання та протидії.

Жінки та дівчата, які постраждали від війни можуть отримати психологічну, гуманітарну та соціально-правову допомогу. Звертатися за телефонами - 067-843-96-14, 095-323-47-89, 063-799-47-60, 097-204 35 33. Або написати на електронну пошту - safewomenhub@gmail.com. У Telegram-

каналі можна знайти корисні поради, які можуть вам допомогти. Окрім того, у 12 містах України працюють мобільні бригади, які допомагають постраждалим від насильства під час війни. У кожному місті працюють по дві бригади, до складу якої входять два спеціалісти (психолог, соціальний працівник). Чим займаються мобільні бригади:

- надають психологічну допомогу постраждалим,
- реагують на повідомлення про випадки насильства,
- інформують постраждалих про медичні, юридичні та інші послуги, які можна отримати для подолання наслідків насильства, а також про надання таких послуг, зокрема про загальні або спеціалізовані служби підтримки постраждалих (притулки, кризові кімнати, центри),

2.3. Досвід роботи Гендерного центру Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Національною рамкою кваліфікацій для 6 рівня вищої освіти визначено знання (концептуальні наукові та практичні знання, критичне осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної діяльності та/або навчання), вміння (поглиблені когнітивні та практичні уміння/навички, майстерність та інноваційність на рівні, необхідному для розв'язання складних спеціалізованих задач і практичних проблем у сфері професійної діяльності або навчання).

Інтегральною компетентністю стандарту вищої освіти зі спеціальності «231 Соціальна робота» за освітнім рівнем бакалавр є здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов. Серед загальних компетентностей виокремлено: 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його

сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. Серед фахових компетентностей зазначено: 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей.

У цьому контексті актуалізується гендерна освіта майбутніх соціальних працівників в умовах закладу вищої освіти щодо формування програмних результатів навчання з надання соціальних послуг на засадах гендерної рівності та протидії дискримінації за ознакою статті.

Заслуговують на увагу результати досліджень українських вчених: Т.Семигіна вперше в незалежній Україні означила, що сучасна соціальна робота покликана протидіяти соціальним нерівностям у суспільстві, зокрема, гендерному дисбалансу, відтак окреслила питання формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті андискримінаційної практики [101]; А. Ярошенко здійснила комплексне дослідження актуальної проблеми підготовки соціальних працівників до гендерно чутливої практики у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що знайшло відображення у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці тренінгової програми формування гендерної компетентності соціальних працівників [111]; О. Рассказова є авторкою інноваційного пілотного проекту «Гендерний відкритий університет: гендерна грамотність та культура працівників соціальної сфери», метою якого є забезпечення процесу гендерної просвіти працівників соціальної сфери, підвищення рівня гендерної грамотності та культури у професійному середовищі при наданні допомоги та підтримки вразливих верств населення територіальної громади [20]; А. Войтовською вперше розроблено, науково обґрунтовано, експериментально перевірено та впроваджено соціально-педагогічні умови формування гендерної соціалізації студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ЗВО [9].

В Україні створено Всеукраїнську мережу центрів гендерної освіти, зокрема Безсмертна О. здійснила аналіз розвитку центрів гендерної освіти

при ЗВО України. З'ясовано, що гендерні осередки у своїй діяльності реалізують принципи неформальної освіти. У результаті цього змодельовано структуру та зміст неформальної освіти на прикладі Центру гендерної освіти Житомирського державного університету ім. І. Франка [4].

У цьому напрямі актуалізується регіональний підхід у вивченні гендерної освіти, адже кожним ЗВО накопичено власний досвід, напрацьовано унікальні форми, методи та заходи.

У 2021 році затверджено «Стратегію людського розвитку», оперативною ціллю якої є «5.3. Подолання гендерних стереотипів та інших форм дискримінації» із завданням: «формування толерантного та недискримінаційного освітнього середовища у закладах освіти різних рівнів».

У цьому відношенні посилюється роль закладів вищої освіти у формуванні людиноцентрованого середовища, в якому дотримуються права і свободи усіх учасників освітнього процесу, разом з тим формуються світоглядні позиції як майбутніх фахівців, так і громадян щодо поваги людини незалежно від статті, стану здоров'я, етнічної приналежності, релігійних вірувань тощо.

В УДПУ імені Павла Тичини створено і діє Гендерний центр, який увійшов до Всеукраїнського осередку центрів гендерної освіти України. **Додаток В** [23].

Серед завдань діяльності центру: формування гендерної компетентності фахівців з урахуванням потреб різних цільових груп; гендерна просвіта усіх учасників освітнього процесу; профілактика гендерно-зумовленого насильства; попередження і реагування на випадки порушення принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; проведення наукових досліджень з гендерної тематики.

Форми і напрями роботи центру є різнобічними і передбачають освітні, наукові, дослідницькі, проектні, виховні, соціалізаційні, волонтерські учнівські та молодіжні заходи.

Аналізуючи дослідження В. Безсмертної, у роботі центрів гендерного спрямування виокремлюють чотири напрями: науково-пошуковий (проведення гендерних досліджень, пошуково-аналітична робота, організація наукових конкурсів з гендерної тематики), організаційний (організація акцій і заходів, робота відео клубу, координування сторінок у соціальних мережах, організація роботи Школи гендерної рівності), практичний (проведення тренінгів, майстер-класів, квестів, участь у конкурсах та грантових проектах, участь у програмах різного рівня, робота інтерактивного театру), видавничий (видання газети, розробка інформаційних матеріалів, оформлення стенду, виготовлення соціальної реклами та листівок) [4].

На основі такої класифікації спробуємо здійснити узагальнення напрямів роботи Гендерного центру УДПУ імені Павла Тичини.

Серед завдань діяльності центру виокремлюється необхідність підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності «231 Соціальна робота» до здійснення професійної діяльності з дотриманням прав людини та принципу гендерної рівності, формування компетентностей з профілактики і протидії явища дискримінації за ознакою статті.

Здійснивши аналіз освітньої програми «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)» за першим рівнем вищої освіти «бакалавр» встановлено, що серед загальних компетентностей (ЗК 1. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні), фахових компетентностей (ФК 3. Знання і розуміння нормативно-правової бази стосовно соціальної роботи та соціального забезпечення; ФК 9. Здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби, особливості та ресурси клієнтів; ФК 11. Здатність до надання допомоги та підтримки клієнтам із врахуванням їх індивідуальних потреб, вікових відмінностей, гендерних, етнічних та інших особливостей), програмних результатів навчання (ПРН 21. Демонструвати толерантну

поведінку, виявляти повагу до культурних, релігійних, етнічних відмінностей, розрізняти вплив стереотипів та упереджень) наявні питання з гендерної проблематики.

Водночас вона представлена окремими темами в освітніх компонентах «Технології соціальної роботи» і «Практикум з соціальної роботи», а також наявна окрема навчальна дисципліна «Соціальна робота з жінками». Заслуговує на увагу, розроблений А. Войтовською спецкурс «Гендерна соціалізація». Крім того, у каталогі дисциплін вільного вибору представлені такі: «Психологія сім'ї та статі», «Етика і психологія сімейного життя», «Психологія особистості» [104], що дозволяють урізноманітнити погляд на цю проблематику з різних галузей наукового знання.

Поряд з цим здійснюється гендерна просвіта, яка включає в себе просвітницькі заходи, розповсюдження та популяризацію гендерних знань та гендерної культури, стимулювання гендерної самоосвіти шляхом реалізації неформальної освіти.

Найбільш затребуваною формою неформальної освіти є тренінгові програми, зокрема «Толерантне ставлення до представників ЛГБТ-спільноти», «Підготовка молоді до сімейного життя». Водночас Гендерним центром спільно з Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської ОДА реалізували спільний проект для представників ОТГ, який стосувався питання гендеру, толерантності та стереотипів. Під час тренінгу піднімалося питання такої важливої соціальної категорії як «гендер»; виховання засад гендерної рівності та поваги до прав і свобод кожної статі. Впровадження тренінгової програми «Гендер: рівні можливості для всіх» – це унікальна можливість підвищити професійний рівень представників органів влади та громадських об'єднань, які працюють в громадах. Учасники тренінгу зазначили, що отримали безліч нової та корисної інформації та практичні кейси, які вони обов'язково будуть застосовувати під час роботи в своїх громадах.

В університеті систематично працює лекторій щодо ознайомлення студентства з основними нормативно-правовими документами з питань гендеру. Успішною практикою виступає організація і проведення гостьових лекцій провідними науковцями, вченими, які діляться кращим міжнародним і вітчизняним досвідом досягнення гендерної рівності.

Змістовним виступає напрям науково-дослідницької діяльності, що передбачає проведення ґрунтовних розвідок за гендерною проблематикою із залученням учнівської та студентської молоді.

Співробітниками Гендерного центру здійснено гендерну експертизу навчальних посібників з історії соціальної роботи А. Горілого (Тернопіль, 2004), А. Фурмана та М. Підгурської (Тернопіль, 2014), С. Глазунова (Дніпро, 2015), а також запропоновано засадничі підходи до укладання навчально-методичного забезпечення зі спеціальності «231 Соціальна робота» без матеріалів дискримінаційного характеру за ознакою статі [45].

Водночас реалізовується освітній та науково-дослідницький проєкт «Жінки в історії соціальної роботи»: у 2018 р. видано монографію «Жінки в історії соціальної роботи» – мета такої науково-пошукової роботи полягає не лише в актуалізації проблеми створення реальної картини становлення та розвитку соціальної роботи на українських землях, а й у завданні виявити імена жінок, які зробили внесок в інституалізацію соціальної роботи, але діяльність яких через суб'єктивні і об'єктивні обставини не належно висвітлена і не була ґрунтовно вивчена; у 2020 р. видано колективну монографію «Жінки в історії професійної соціальної роботи: від XIX століття і до сьогодення», яка спрямована на висвітлення еволюції і простеження динаміки жіночої репрезентації в історії інституалізації соціальної роботи як професійного виду діяльності в країнах Західної Європи та США, а також вивчення та узагальнення досвіду видатних жінок, які здійснили значний внесок у цій сфері, здійснюючи перші спроби теоретичних підходів до соціальної роботи та ініціюючи відповідні практики в Україні.

В УДПУ імені Павла Тичини реалізується освітньо-наукова програма за третім (освітньо-науковим) рівнем вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Здобувачами виконано і захищено дисертаційні дослідження з гендерної тематики, а саме «Гендерна соціалізація студентської молоді з інвалідністю в умовах ВНЗ», аспірантка А.І. Войтовська (2020); наразі виконується дисертаційне дослідження «Підвищення безпеки жінок, які належать до уразливих до гендерного насильства груп» А.В. Сарнацька.

За другим рівнем вищої освіти «магістр» зі спеціальності «231 Соціальна робота» виконані випускні кваліфікаційні роботи за темами, наприклад «Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг на основі гендерно-чутливого підходу», «Соціально-психологічна підготовка молоді до здорових стосунків у парі», «Сімейне насильство як соціальна проблема: профілактика та корекція», «Соціальна реклама як засіб профілактики домашнього насильства» тощо.

Ефективною формою долучення учнівської та студентської молоді до науково-пошукової роботи є організація та проведення на базі університету конкурсу наукових робіт із гендерної тематики, у якому беруть участь представники закладів освіти усіх рівнів. Кращі роботи рекомендуються до участі у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт. Приміром студентка Кравченко Анна – отримала диплом III ступеня у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт із галузі «Гендерні дослідження» на базі Херсонського державного університету (квітень 2020 р.).

Традиційною практикою стала організація та проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти», учасниками якої науковці, освітяни, здобувачі.

Заслуговує іще один дослідницький напрям діяльності Центру, а саме «Гендерний паспорт міста Умань» – довідник, який підготовлений в рамках проєкту «Підвищення рівня відкритості, прозорості та залученості в

діяльності Асоціації міст України» за фінансування Ради Європи. Гендерний паспорт міста Умань розроблений на основі даних, отриманих від Головного управління статистики у Черкаській області, Уманського міського центру зайнятості, виконавчих органів Уманської міської ради, Центр інтегрованих соціальних послуг м. Умані.

Гендерний паспорт є результатом гендерного аналізу громади і включає в собі розподілені за статтю статистичні дані, а також дані, отримані в результаті аналізу поточних політик муніципалітету, діяльності органів місцевого самоврядування і є ефективним інструментом як для обліку і аналізу гендерної проблематики у громаді, так і для вироблення політик, що враховують проблеми і потреби різних категорій населення.

Необхідність формування гендерних паспортів територіальних громад регулюється постановами Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273 «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» та від 9 жовтня 2020 р. № 930 «Деякі питання забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Метою створення гендерного паспорта громади є аналіз ситуації та визначення суспільних груп, яких стосується та чи інша соціальна проблема, і подальше планування відповідного реагування через вироблення гендерно-чутливих політик таким чином, щоб жінки та чоловіки отримували рівні переваги, а нерівність не зберігалася.

На базі Центру здійснюється дослідження стосовно становища жінок з сільської місцевості, розроблено і впроваджено програму адаптації студенток із сільської місцевості в умовах ЗВО; вивчається стан надання соціальних послуг самотнім жінкам з дітьми на рівні громади з подальшим обґрунтуванням пропозицій для удосконалення системи соціального захисту цієї вразливої категорії громадян тощо.

Поряд з освітньою та науково-дослідною діяльністю у закладах вищої освіти інноваційною практикою виступає проєктна діяльність, як метод

навчання, освітня технологія та форма позааудиторної роботи зі студентською молоддю. Це дозволяє, з одного боку, виявляти і реалізувати в життя творчі ідеї учасників освітнього процесу, з іншого, це можливість долучати здобувачів до інноваційної діяльності та формувати навички проєктної діяльності.

Схарактеризуємо основні проєкти, реалізовані за участі Гендерного центру: Обласний конкурс студентських та учнівських наукових робіт із гендерної тематики «Сім'я від А до Я» за фінансової підтримки Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації (2019); програма особистісного та професійного розвитку молоді «Державотворець», ініційованого Міністерством молоді та спорту України та Українською академією лідерства у межах проєкту USAID «Підтримка організацій-лідерів у протидії корупції в Україні «Взаємодія» (SACCI) (2020); проєкт «Посилення жіночого політичного лідерства у територіальних громадах Київської і Черкаської областей» у партнерстві з Міжнародним благодійним фондом «Небайдужі» (2020); проєкт Національної Ради Жінок України «Доступ до верховенства права жінок, які постраждали від насильства» в Рівненській, Черкаській та Чернігівській областях за підтримки Посольства Королівства Нідерландів в Україні (2020); проєкт соціальної дії від програми Британської ради «Вчимося разом чути та долати соціальну ізоляцію» (2021); проєкт «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» за фінансової підтримки Українського культурного фонду (2021).

Залучення до проєктної діяльності дозволяє підсилювати формування програмних результатів навчання у здобувачів вищої освіти, зокрема такі елементи як: основні засади проєктного менеджменту; фінансові засади реалізації проєкту; філософія партнерства із основними стейкхолдерами; підбір кадрового ресурсу; пошук актуальних соціальних проблем гендерного спрямування та креативних шляхів їх вирішення тощо.

Позааудиторна робота зі студентською молоддю передбачає й активну соціально-виховну діяльність щодо створення умов для засвоєння позитивного соціокультурного досвіду, долання гендерних стереотипів, формування ціннісних орієнтацій із забезпечення гендерної рівності у взаємовідносинах.

У цьому відношенні заслуговують на увагу форми роботи: брей-ринг «Гендерні стереотипи», флешмоб «Березень – місяць жіночої історії», діяльність гуртка «Марс-Венера», виховна годна «Всенародний день батька!», акція «Ми проти насильства над жінками», акція «Будуємо суспільство без насильства», кураторська година «Здорове суспільство починається зі щасливої та здорової сім'ї», флешмоб «День матері», щотижневі гендерні кінозали, інтерактивна настільна гра «Крізь скляну стелю», комплекс бесід та дискусій із гендерної проблематики; культурно-просвітницькі зустрічі студентів з представниками творчої інтелігенції, цікавими особистостями, фотовиставки «Мій дбайливий люблячий тато», «СТОП насильству над жінками», «Моя мама професіоналка».

Інформаційно-просвітницький напрям передбачає популяризацію кращого досвіду гендерної просвіти і включає різноманітні заходи. Організація проекту-конкурсу «Гендерні дати календаря – травень 2021». Зокрема, День боротьби з цькуванням 4 травня. У цей день в університеті було проведено захід «Година проти ненависті». Також Центр організував захід до Дня матері та Міжнародний день сім'ї.

Гендерним центром Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини було проведено I етап інформаційної акції «Гендерна рівність на роботі» за підтримки Управління у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації.

Традиційним є активна участь у Всеукраїнській акції «16 днів проти насилля». У 2021 році діяльність Гендерного центру охоплює наступні важливі дати: 25 листопада – Міжнародний день боротьби з насильством щодо жінок; 1 грудня – Всесвітній день боротьби зі СНІДом; 2 грудня –

Міжнародний день боротьби з рабством; 3 грудня – Міжнародний день людей з обмеженими фізичними можливостями; 5 грудня – Міжнародний день волонтера; 6 грудня – Вшанування пам'яті студенток, розстріляних у Монреалі; 10 грудня – Міжнародний день прав людини.

Співробітниками центру ініційовано випуск щомісячника «Гендерний промінь» та створена сторінка на офіційному сайті факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини.

Студенти та студентки зазначають: «Стала гендерночутливою, дізналась більше інформації про гендер, в навчанні орієнтуюсь саме на питання гендеру»; «Після початку своєї діяльності на базі центру я значно розширила свій кругозір, дізналася в чому полягає суть гендерної теорії. Значно мою увагу привернули гендерні стереотипи. Після проходження тренінгового курсу я зрозуміла, наскільки ці стереотипи в'їлися в нашу свідомість, адже ми їх не помічаємо, а сприймаємо за норму. Та завдяки знанням, які ми отримуємо при Центрі та нашій наполегливості, я думаю, ми зможемо змінити ситуацію на краще»; «Я не мав ще жодних уявлень про те що і як робити, навіть не знав, про що вони розмовляють, адже я елементарно не знав термінології. Згодом я зацікавився не тільки своєю майбутньою професією, але й гендерними дослідженнями, я став активною особистістю. І цим всім я завдячую саме центру, в якому зміг найти друзів, підтримку, по-новому побачив світ, і зрозумів головне – він не такий вже й великий, і кожен в ньому може залишити свій слід».

Згідно з опитуванням Гендерний центр спонукає студентську молодь до розвитку лідерських якостей: на базі Центру формують своє уявлення про відповідальне лідерство, мають змогу розвинути свої лідерські якості, спробувати себе в ролі організаторів акцій та заходів: «я зрозуміла, що жінка може бути не тільки гарною мамою і дружиною, але і гарним керівником»; «саме на тренінгах я розкрила свої лідерські якості, тренери допомогли побачити власний творчий потенціал». За роки існування Центру волонтери-активісти брали участь у школах молодого лідера.

Центр спонукає студентів до підвищення рівня громадської активності: студенти-волонтери активно долучаються до організації соціальних акцій, заходів, які проводяться на базі Центру: «з Гендерного центру розпочалося моє громадське життя в університеті»; «У Центрі я отримала не лише нові знання, але й можливість реалізувати себе. Я дізналася про силу силенну проектів, акцій і почала активно долучатися до їх організації та проведення», «почав брати активну участь в різнопланових проектах, курсах, тренінгах»; «саме опісля курсу тренінгів я став активним, цілеспрямованим, впевненим у собі хлопцем, який знає, що не все залежить від мене, але все що від мене залежить я це зроблю і докладу максимум зусиль». Активісти центру долучалися до організації та проведення розважально-пізнавальних заходів щорічного добродійного марафону до дня Святого Миколая «Подаруй дитині радість» і т.д.

Аналіз анкет учасниць та учасників дослідження засвідчив, що 95 % студентської молоді знають про існування Гендерного центру і лише 5% студентів університету не знайомі з діяльністю Центру. Також на питання, що стосуються впливу діяльності Центру на студентів як на майбутніх фахівців 58 % відповіли ствердно; 28,5 відповіли, що діяльність впливає на них лише частково та 13, 5% студентів не помітили впливу.

На питання того, як часто студенти приймають участь у заходах, розроблених Гендерним центром 52,8% відповіли, що досить часто приймають участь у таких заходах; 40, 2% студентів приймали участь інколи та 7% ніколи не було учасниками заходів.

Студентська молодь університету вважає, що діяльність Гендерного центру доцільна: 88% дали ствердну відповідь, 9% вважають, що діяльність доцільна частково та 3% вважають діяльність Центру недоцільною.

Важливим критерієм впливу Гендерного центру на молодь є порушення питання позитивного впливу діяльності на конкретного студента. Таким чином, 91% студентів університету підтверджують позитивний вплив

діяльності; 7% студентів не визначилися остаточно та лише 2% не вважають діяльність Центру позитивною для себе.

Отже, такі статистичні дані дають підстави вважати діяльність Гендерного центру успішною та вартою уваги з точки зору впливу на рівень обізнаності та розширення свідомості особистості студентської молоді.

Узагальнюючи напрями діяльності Гендерного центру, можна виокремити 5: освітній (інтеграція до змісту освітніх програм програмних результатів навчання та освітніх компонентів з гендерної тематики; самоосвіта; лекторії та гостьові лекції; неформальна освіта; тренінгові програми); науково-дослідницький (обґрунтування методологічних підходів до укладання навчально-методичної літератури на основі гендерної експертизи; науково-дослідницький проект «Жінки в історії соціальної роботи»; захист дисертаційних та випускних кваліфікаційних робіт; організація і проведення студентських та учнівських конкурсів; науково-практичних конференцій, складання гендерного паспорту); проєктна діяльність (як метод навчання, освітня технологія та форма позааудиторної роботи зі студентською молоддю); соціально-виховний (створення умов для засвоєння позитивного соціокультурного досвіду, долання гендерних стереотипів, формування ціннісних орієнтацій із забезпечення гендерної рівності у взаємовідносинах (брейн-ринги, функціонування гуртків, виховні години, акції, флешмоб, кінозал, настільні ігри, фотовиставки)); інформаційно-просвітницький (популяризація кращого досвіду гендерної просвіти і включає різноманітні заходи (конкурс «Гендерні дати календаря», інформаційні акції, випуск газети, ведення сторінки на сайті ЗВО). Перспективними завданнями гендерних осередків в закладах вищої освіти є обґрунтування рекомендацій з введення освітніх компонентів з гендерної тематики на основі аналізу освітніх програм; необхідність проведення опитувань серед учасників освітнього процесу щодо визначення змісту і спрямованості діяльності Гендерних центрів; розширювати тематику курсів неформальної освіти тощо.

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і новий підхід до вирішення важливого й актуального завдання, що полягає вобґрунтуванні особливостей соціальної роботи з жінками в сучасних умовах.

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених задач і стали підставою для таких висновків:

1. Обґрунтовано теоретичні аспекти соціальної роботи з жінками в сучасних умовах, які проявляються в гендерній нерівності на ринку праці: дискримінація при наймі на роботу; дискримінація в оплаті праці; гендерна сегрегація за професіями; труднощі при отриманні доступу до різноманітних програм на ринку праці та інших видів допомоги в період безробіття; значна кількість жінок у потоках нелегальної міграції; проблеми жіночої зайнятості в країні; прояви сексизму при наймі на роботу й оплаті праці; кількість жінок на керівних посадах у державному секторі економіки; недосконалість законодавчої бази, яка стимулює розвиток гендерних протиріч; непривабливість жінок для роботодавців через їхню високу захищеність як працівників в період вагітності та перші три роки материнства, а також у зв'язку зі зростанням виплат по пологах. Встановлено, що фізіологічні особливості жіночого організму, їх підвищена чутливість до чинників виробничого середовища, а також додаткові навантаження, які виникають, як під час вагітності, так і в період виховання дітей, охорона працюючих жінок вимагає певних спеціальних заходів.

2. Розкрито основні нормативні аспекти щодо прав жінок з особливими потребами. Прийняття у 1979 році Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), а у 1999 році Факультативного протоколу до неї. Він встановлює процедуру для розгляду скарг від окремих осіб або груп осіб щодо випадків порушення державами-учасницями Протоколу прав, передбачених Конвенцією. Станом на грудень 2018 року Конвенцію ратифікували 189 країн, а Факультативний протокол – 109 країн. Україна ратифікувала Конвенцію в 1981 році, а Факультативний

протокол – в 2003 році. У Конвенції встановлені мінімальні норми для досягнення рівності між чоловіками та жінками, незалежно від сімейного стану, у всіх сферах політичного, економічного та культурного життя. Держави-учасниці повинні усунути дискримінацію щодо жінок за допомогою правових та політичних заходів. Це стосується всіх сфер життя, всіх людей та інституцій. Контроль за виконанням Конвенції здійснює Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок. Це орган, який складається з 23 незалежних експертів, які обираються сторонами, що підписали Конвенцію. Хоча Конвенція CEDAW не містить жодних статей, які б конкретно стосувалися жінок та дівчат з інвалідністю, інтегрування інтересів осіб з інвалідністю стало можливим завдяки тому, що Комітет CEDAW постійно наполягав на цьому. В 1991 році була прийнята Загальна рекомендація № 18: „Жінки з інвалідністю”, у якій було викладено тлумачення положень Конвенції CEDAW щодо жінок та дівчат з інвалідністю. Питання, що стосуються жінок і дівчат з інвалідністю, постійно присутні в оглядах доповідей держав-учасниць Комітетом CEDAW і в правовій практиці Комітету.

3. Проаналізовано теоретичний та практичний зарубіжний досвід щодо організації надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу жінок, які потребують допомоги. Виявлено найбільш поширені в західній практиці соціальні служби для жінок. А саме, притулки для жінок; кризові центри для жертв насильства; телефонні служби; „гарячі лінії”; центри інформації для жінок; багатопрофільні жіночі центри; центри планування сім’ї та сімейного виховання; центри допомоги молодим матерям; спеціальні програми дистанційного навчання для жінок при вищих навчальних закладах; спеціалізовані служби, що займаються розв’язанням проблем жіночого безробіття; профільні соціальні служби; бізнес-інкубатори; групи підтримки на рівні громади; соціальні та освітні програми для жінок та ін. Метою діяльності цих служб є забезпечення найнеобхіднішою швидкою допомогою та здійснення на подальшому етапі соціальної реадaptaції жінок.

У притулках жінок забезпечують не тільки житлом, харчуванням, але й соціальними послугами, у перелік яких входять консультації юриста, лікаря, психолога; курси професійної підготовки; професійне навчання та стажування; підготовка до підприємницької діяльності; надання необхідної інформації; допомога в пошуці роботи та в догляді за дитиною; конкретна допомога у налагодженні стосунків з державними структурами для вирішення проблемних життєвих ситуацій тощо.

4. Визначено основні напрями роботи центрів для жінок в Україні: створення безпечних умов; створення соціально-побутових умов (забезпечення в межах наявних ресурсів продуктами харчування, надання можливості збереження документів, користування душем, пральною машиною, м'яким інвентарем тощо); забезпечення захисту прав та інтересів постраждалих осіб шляхом надання відповідних послуг, а також співпраці з іншими суб'єктами надання комплексної допомоги постраждалим особам; надання психологічних послуг; забезпечення у разі потреби госпіталізації; організація надання юридичних послуг (консультацій, правової допомоги у підготовці документів, необхідних для захисту прав та законних інтересів постраждалих осіб), інформування про можливість отримання безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України „Про безоплатну правову допомогу”; надання інформаційних та інших консультативних послуг, необхідних для комплексної допомоги постраждалим особам, зокрема інформації про їх права і можливості отримання дієвої допомоги; сприяння відновленню прав постраждалої особи, реалізація яких унеможливується (ускладнюється) внаслідок вчинення насильства (допомога у працевлаштуванні тощо); сприяння у пошуку альтернативного придатного безпечного місця перебування чи направлення їх для отримання послуг до інших загальних і спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб у разі, коли в притулку недостатньо місць або необхідні послуги не надаються; проведення заходів у межах соціально-реабілітаційних програм з урахуванням індивідуальних потреб; сприяння у

разі потреби забезпеченню транспортування до місць отримання ними необхідних послуг, які у притулку не надаються; провадження іншої діяльності відповідно до законодавства та положення центрів.

Узагальнено практичний досвід Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини з реалізації гендерної освіти у підготовці майбутніх соціальних працівників. На основі аналізу річних звітів діяльності Гендерного центру, вивчення змісту офіційних сайтів ЗВО визначено напрями діяльності: освітній (інтеграція до змісту освітніх програм програмних результатів навчання та освітніх компонентів з гендерної тематики; самоосвіта; лекторії та гостьові лекції; неформальна освіта; тренінгові програми); науково-дослідницький (обґрунтування методологічних підходів до укладання навчально-методичної літератури на основі гендерної експертизи; науково-дослідницький проект «Жінки в історії соціальної роботи»; захист дисертаційних та випускних кваліфікаційних робіт; організація і проведення студентських та учнівських конкурсів; науково-практичних конференцій, складання гендерного паспорту); проектна діяльність (як метод навчання, освітня технологія та форма позааудиторної роботи зі студентською молоддю); соціально-виховний (створення умов для засвоєння позитивного соціокультурного досвіду, долання гендерних стереотипів, формування ціннісних орієнтацій із забезпечення гендерної рівності у взаємовідносинах (брейн-ринги, функціонування гуртків, виховні години, акції, флешмоб, кінозал, настільні ігри, фотовиставки)); інформаційно-просвітницький (популяризація кращого досвіду гендерної просвіти і включає різноманітні заходи (конкурс «Гендерні дати календаря», інформаційні акції, випуск газети, ведення сторінки на сайті ЗВО).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують такі питання: досвід роботи кризових центрів для жінок в Україні; напрями роботи науково-дослідних структур в умовах закладів вищої освіти тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка прав працюючих жінок та гендерної рівності / МОП/ В. Литвин, Л. Костриця, С. Литвин (пер. з англ.). – Женева: МБП, 2000. –145 с.
2. Алексєєва Г., Балакірева О., Бондаровська В. та ін. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К., 2002. – 121 с.
3. Балакірева О.М., Бондар Т.В., Галустьян Ю.М. Секс-бізнес в Україні: спроба соціального аналізу. – К.: Укр. ін-т соц. дослідне., 2001. – 159 с.
4. Безсмертна В. І. Модель структури та змісту неформальної освіти Центру гендерної освіти Житомирського державного університету ім. І. Франка. Інноваційна педагогіка. 2018. Вип. 3. С. 76-81.
5. Берн Ш. Гендерная психология. – СПб: Прайм-Евразия, 2001. – 320 с.
6. Бібліотека Гендерного центру «Крона». URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.krona.org.ua/nash.html>
7. В Україні запустили мобільну платформу для протидії домашньому насильству. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3355901-v-ukraini-zapustili-mobilnu-platformu-dla-protidii-domasnomu-nasilstvu.html>
8. Видання Фонду Г. Бьойля. URL: <http://www.ua.boell.org/web/35.html>
9. Войтовська А. І. Гендерна соціалізація студентської молоді з особливими освітніми потребами в умовах ВНЗ : дис. ... д-ра філ. : 231. Умань, 2020. 278 с.
10. Волосевич І., Конопницька Т., Костюченко Т., Марценюк Т. Комплексне дослідження становища жінок, які проживають у сільській місцевості. – К.: ВАІТЕ, 2015. – 88 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/4172?mode=full>.

11. Всеукраїнська мережа осередків гендерної освіти. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// gendercenter.sumdu.edu.ua](http://gendercenter.sumdu.edu.ua)
12. Всеукраїнська освітня програма «Розуміємо права людини». URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edu.helsinki.org.ua>
13. Гарантії прав громадян на охорону праці. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/>
14. Гарасмент чи невинний флірт? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://supportme.org.ua/needle-and-bullying/sexual_harrasement
15. Гендер для чайников-1. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ua.boell.org/downloads/ gender_chaynik.pdf
16. Гендер для чайников-2. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ua.boell.org/downloads/ chainik2.pdf>
17. Гендерна мапа України. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gendermap.org.ua>
18. Гендерна рівність. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
19. Гендерний аналіз українського суспільства / наук. ред. Т. Мельник. Київ, 1999. – 294 с.
20. Гендерний відкритий університет: гендерна грамотність та культура працівників соціальної сфери. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.genderculturecentre.org/genderniy-vidkritiy-universitet-ge/>
21. Гендерний центр Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. –[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fspo.udpu.edu.ua/%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%b0/%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%be-%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%bb%d1%96%d0%b4%d0%bd%d1%96-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80%d0%b8-2/%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%b9-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80/>

22. Гендерный маршрут – интерактивное путешествие. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender-route.org>
23. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Харків, 2003. – 218 с.
24. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: матеріали 1-го Міжнародного науково-практичного семінару, (Одеса, 25 лютого – 6 березня 1999 р.) / за ред. Ф. К. Думка. Одеса: ОІВС, 1999. – 125 с.
25. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BFcm>.
26. Дмитренко М. І., Тропін М. В., Власов П. О. Попередження насильства у сім'ї: метод. реком. Дніпропетровськ: Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 56 с.
27. Домашнє насильство в Україні: наук. звіт / Правозахисники Міннесоти; С. Бенуелл, Е. Барклай, Е. Дьюбан, Р. Філіпс. США, 2000. – 52 с.
28. «Економічні наслідки насильства щодо жінок в Україні», здійснено Українським центром соціальних реформ на замовлення Фонд народонаселення ООН, 2017 : www.unfpa.org.ua/publications/745.html
29. Електронна бібліотека Української асоціації жіночої історії. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.womenhistory.org.ua/index.php/elektronni-resursi/16-elektronna-biblioteka>
30. Жінка в Україні: Міжвідомчий наук. збірник. Київ, 2001. – Т. 23. – С. 173–243.

31. Жінки в історії професійної соціальної роботи: від XIX століття – до сьогодення : колективна монографія / [Т.В. Семигіна, Н. М. Коляда, О. О. Кравченко, Т. Д. Кочубей та ін.] ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : Візаві, 2020. 317 с.
32. Жінки у політиці: вибори 2012. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vybory2012.wcu-network.org.ua>
33. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
34. «Ініціатива розмаїття». URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diversipedia.org.ua>
35. Инициативная группа «За феминизм». URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zafeminizm.ru>
36. Информационно-аналитический центр «Сова», раздел «Национализм и ксенофобия». URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xeno.sova-center.ru>
37. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua>
38. Катерина Стулень. Во сколько обходится украинцам рождение ребенка. – Сегодня, 10.09.2012. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/index.php?id=1347226456>
39. Київський міський Центр гендерної рівності, запобігання та протидії насильству – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://dsp.kyivcity.gov.ua/content/kyivskyu-miskyu-centr-roboty-z-zhinkamy.html>
40. Кисельова І. Сучасні проблеми жіночої зайнятості: світові тенденції та Україна / І. Кисельова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/59937/5/Kiseliova.pdf>

41. Коаліція з протидії дискримінації в Україні. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antidi.org.ua/ua/coalition>

42. Коляда Н. М. Соціалізація особистості у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти підготовки докторів філософії. *Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, м. Умань, 31 трав. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; редкол.: О. О. Кравченко, А. І. Войтовська. – Умань, 2022. – 235 с. С. 78–81.

43. Коляда Н. М., Кравченко О. О., Войтовська А. І. Гендерний Центр. Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів». *Неформальна освіта: кращі практики і проекти* : журнал. Житомир : Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2019. Вип. 2. С. 27–32, 117–121.

44. Коляда Наталія, Кравченко Оксана, Алла Войтовська. Гендерне виховання в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. 2019. № 3 (99). С. 157–160.

45. Кравченко О.О. Гендерна експертиза навчальної літератури з історії соціальної роботи. *Socioprostir* : міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи, 2018. – № 7. – С. 4-8.

46. Кравченко О.О. До питання соціально-психологічного супроводу студенток із сільській місцевості в умовах закладу вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2019. – № 10. – С. 148–154.

47. Кризовий центр для жінок із дітьми «Місто Добра», м. Чернівці. Електронний ресурс. – Режим доступу: https://kyivcity.gov.ua/pilhy_dovidky_ta_sotsialnyi_zakhyst/inshi_sotsialni_pytannya/krizoviy_tsentr_dlya_zhinok_iz_ditmi_misto_dobra/

48. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: навч. посіб. Київ: ДАКККиМ, 2009. – 209 с.

49. Лавриненко Н. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект). - К.: ВИПОЛ, – 1999. – 191 с.
50. Луценко О. А. Технології профілактики домашнього насилля. Організація роботи з суб'єктом насильницьких дій: навч.- метод. посіб. для працівників соц. служб та керівників закладів соц.- пед. спрямування. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. – 60 с.
51. Луценко О. А. Технології профілактики домашнього насилля. Організація роботи з суб'єктом насильницьких дій: Навчально-методичний посібник для працівників соціальних служб та керівників закладів соціально-педагогічного спрямування / О.А. Луценко. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2010. – 60 с.
52. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства: навч.-метод. посіб. Київ, 2003. – 343 с.
53. Максимова Н. Ю., Мілютіна К. Л. Соціально-психологічні аспекти проблеми насильства: навч.-метод. посіб. Київ, 2003. – 343 с.
54. Мережа активістів правозахисного руху. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hr-activists.net>
55. Мережі центрів європейської інформації у рамках Всеукраїнської акції з толерантності. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tolerant.org.ua>
56. Музей історії жіноцтва, жіночого і гендерного руху. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender.at.ua>
57. Наказ Міністерства охорони здоров'я №1254 від 13.10.17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1508-17>
58. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ по його подоланню: інформ.-практ. посіб. Дніпропетровськ: УМВС України в Дніпропетровській області, 2006. – 72 с.

59. Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та підвищення їх ролі в суспільстві за 1997–2000 роки. Аналітичний звіт. Жінка в Україні: Міжвідомчий наук. збірник. – Київ, 2001. – Т. 23. – С. 173–243.

60. Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та підвищення їх ролі в суспільстві за 1997–2000 роки. Аналітичний звіт.

61. Нормативно-правове забезпечення реалізації державної політики з питань сім'ї, жінок, дітей та молоді: зб. нормат.-прав. док. К. : ВЕЛГАС. – 2006. – 243 с.

62. Омельченко Т. В. Актуальні проблеми жіночої зайнятості / Т. В. Омельченко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2010. – № 18. – С. 439–448. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2010_18_64

63. Онлайн бібліотека Харківської правозахисної групи. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// library.khpg.org](http://library.khpg.org)

64. Організаційно-нормативне забезпечення та досвід реалізації молодіжної політики на регіональному рівні : наук. звіт / Укр. НДІ проблем молоді ; кер. теми Я. В. Немирівський. К. : [б. в.], 1995. С. 30.

65. Організація надання соціальних послуг жінкам: навчальний посібник / [уклад.: Л. П. Сидорчук]. Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. – 138 с.

66. Основи охорони праці / В. Ц. Жидецький, В. С. Джигирей, О. В. Мельников – Вид. 2-е, стереотипне. – Львів : Афіша, 2000. – 348 с. – Режим доступу: <https://buklib.net/books/21960/>

67. Особливості надання медичних та соціальних послуг для вразливих категорій населення з використанням ґендерно-чутливого підходу: Навч. посіб. / Ярошенко А. О., Варбан М. Ю., Шульга Л. О. та ін.; за заг. ред. Ярошенко А. О. – К.: МБФ «Альянс громадського здоров'я», 2017 – 112 с.

68. Охорона праці та здоров'я жінок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://te.dsp.gov.ua/ohorona-pratsi-ta-zdorov-ya-zhinok/#>

69. Педагогічний словник для молодих батьків. Київ: ДЦССМ–ІПВ ІПНУ, 2002. 348 с.

70. Петренко О. Б. Гендерний підхід в освіті й вихованні: навчально-методичний посібник. Рівне: О. Зень, 2017. 323 с.
71. Петренко О.Б. Категорія «професійна гендерна компетентність педагога» у сучасному освітньому просторі // Conference Proceedings of the International Scientific Conference Economic and Social Focused Issues of Modern World (October 24 – 25, 2018, Bratislava, Slovak Republic). The School of Economics and Management in Public Administration in Bratislava, 2018; ISBN 978-80-89654-48-2; pp. 424, с.364–371.
72. Петренко О.Б. Методологічні основи гендерного підходу в освіті й вихованні. Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – Вип. 759. – С.138–149.
73. Повага: сайт кампанії проти сексизму у політиці та ЗМІ. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://povaha.org.ua>
74. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород: УжНУ «Мистецька лінія», 2001. 152 с.
75. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року» від 26 вересня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF.14>
76. Права людини жінок та дівчат з інвалідністю. – Короткий посібник з питань інтерсекційного підходу до виконання Конвенцій CEDAW та CRPD в Україні К., 2019. – 64 с.
77. Правозахисні організації України: перелік. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://humanrights.com.ua/useful/pravozakhysni-orhanizatsii>
78. Притулок для тимчасового перебування жінок, що зазнали насильства у сім'ї, м. Київ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://dsp.kyivcity.gov.ua/content/kyivskyu-miskyu-centr-roboty-z-zhinkamy.html>

79. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/8186/8190/460781/>

80. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/8186/8190/460781/>

81. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067VI. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.kadrovik01.com.ua/regulations/8186/10462/460803/>

82. Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 року № 842. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF>

83. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

84. Проект «Рівні можливості для здобуття професії молодими матерями-студентками у вищих навчальних закладах». URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.leleka.sumdu.edu.ua/uk>

85. Публікації Ініціативи розмаїття в Україні. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diversipedia.org.ua/ukr/yourrights/publications.html>

86. Результати моніторингового опитування населення України стосовно соціального становища молоді. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2000. – 34 с.

87. Рідкодубська А. А. Соціальна робота з дітьми та молоддю : курс лекцій для студентів напряму підготовки «Соціальна робота» / А. А. Рідкодубська. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 223 с.

88. Сексуальне домагання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [// https://uk.wikipedia.org/wiki](https://uk.wikipedia.org/wiki)

89. Сидорчук Л. П., Хоменко Л. В. Зарубіжний досвід організації надання соціальних послуг жінкам / Л. П. Сидорчук, Л. В. Хоменко // Освіта. Наука. Перспективи. Науковий вісник. – Вип. 4 / Денисюк Т. К. (редактор). – Умань : Візаві, 2022. – 168 с.

90. Сільська молодь України в період політичних та економічних трансформацій: настрої, орієнтації, спо-дівання. К. : Академ-прес, 1998. С. 45.

91. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / за ред. А. Й. Капської, І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової. Київ: УДЦССМ, 2000. – 260 с.

92. Соціальна робота в Україні / За заг. ред. І.Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К.: Наук, світ, 2003. – С. 181–194.

93. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько та ін. ; за заг. ред. І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. К. : Центр навч. л-ри, 2004. С. 26–68.

94. Соціальна робота з жінками : навчальний посібник для студентів спеціальностей 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення (Галузь знань 23 Соціальна робота) / [уклад.: А. І. Войтовська, О. О. Кравченко]. – Умань: Візаві, 2018. – 229 с.

95. Соціальна робота з особами з особливими потребами : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / уклад. : Г. В. Фещенко. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2020. – 136 с.

96. Соціальна робота з різними групами клієнтів. Курс лекцій з дисципліни. <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/26478/1/Lek.pdf>

97. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 352 с.
98. Список додатків для безпеки жінок в Україні і закордоном. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://informato.r.ua/uk/spisok-dodatki-v-dlya-bezpeki-zhinok-v-ukrai-ni-i-zakordonom>
99. Становище дітей та жінок в Україні. Ситуаційний аналіз. – К., 2000.
100. Стрельник О. О. Жінки з інвалідністю: ідентичності vs стереотипи / О. О. Стрельник // Вісник Львівського університету. – Серія соціологічна. – 2011. – Вип. 5. – С. 234–241.
101. Сучасні теорії соціальної роботи: Антологія [упор. Т. Семигіна]. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 160 с.
102. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота (теорія і практика): Навч. посіб. – К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. – С. 264-289
103. Уварова О. О., Дайнеко К. К. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні. – Навчальний посібник / О. О. Уварова, К. К. Дайнек. – Режим доступу : <https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/08/LLL-2>
104. Факультет соціально та психологічної освіти. Гендерний центр. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://fspo.udpu.edu.ua/%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%b0/%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%be-%d0%b4%d0%be%d1%81%d0%bb%d1%96%d0%b4%d0%bd%d1%96-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80%d0%b8-2/%d0%b3%d0%b5%d0%bd%d0%b4%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%b9-%d1%86%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%80/>
105. Харьковский центр гендерных исследований. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gender.univer.kharkov.ua>
106. Хоменко Людмила. Харасмент: невинний флірт чи соціальна проблема? / Людмила Хоменко // Розвивальний потенціал сучасної

соціальної роботи: методологія та технології : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 березня 2022 року, Київ) / за ред. Ю.М. Швалба. – Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. – С. 74–75.

107. Центр для жінок, які опинились у складних життєвих обставинах, м. Полтава. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lightofhope.com.ua/departments/woman>

108. Центр інформації про права людини. URL: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://humanrights.com.ua>

109. Чорноус О. В. Працевлаштування жінок в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення [Електронний ресурс] / О. В. Чорноус // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 814-819. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12hovtsv.pdf>.

110. Школа Рівних Можливостей: навч.-метод. посіб. / за ред. Т. В. Ковалко та ін. Київ, 2001. – С. 31–85, 99–119.

111. Ярошенко А. А. Формування гендерної компетентності соціальних працівників у контексті розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: дис. ... д-ра філософії: 231. Київ, 2021. 270с.

112. Amnesty International в Україні. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amnesty.org.ua>

113. Amnesty International. URL:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amnesty.org>

114. Koliada N., Kravchenko O., Voitovska A. Social and Economic Principles of Single Mothers' Support in Ukraine. *International Conference on Applied Human Factors and Ergonomics AHFE 2019: Advances in Human Factors, Business Management and Leadership*. pp. 293–303.

ДОДАТКИ

Додаток А

Перша мобільна платформа WhiteRibbonUA для захисту жінок та дітей від домашнього насильства в Україні[9]

Ініціаторами створення ресурсу стали українське представництво Міжнародного громадського руху проти насильства «Біла стрічка/Whiteribbon» у партнерстві з фондом Тетяни Рамус та за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні, повідомили Укрінформу у пресслужбі ГО «Біла стрічка Україна».

Як зазначається у повідомленні, проєкт є сучасним інструментом для особистої безпеки, що надає необхідні ресурси для допомоги та можливість повідомляти про надзвичайні ситуації відповідним органам, якщо жертві загрожує небезпека.

«Пандемія COVID-19 загострила проблему гендерного насильства. Фізичне насильство, емоційне знуцання та знецінення особистостей впливають на жінок, чоловіків та дітей в Україні, хоча їхні наслідки можуть бути неочевидними. Новий додаток White Ribbon Ukraine об'єднає тих, хто опинився в біді, та надасть їм підтримку і допомогу там, де вони її потребують, і тоді, коли в цьому є необхідність. Я щиро сподіваюся, що цей новий інструмент дасть жертвам домашнього насильства знання, необхідні для власного захисту та членів їхніх родин. Посольство США має честь бути частиною цієї ініціативи щодо підтримки українців у кризових ситуаціях», – повідомила тимчасова повірена у справах США Крістіна Квін.

За словами посла доброї волі «Білої стрічки Україна» Тетяни Рамус, сьогодення вимагає від суспільства і його представників сучасних методів та інструментів в усіх без винятку галузях діяльності. «Ми прагнемо допомогти мільйонам українських жінок знайти вихід у разі надзвичайної ситуації. Завдяки застосунку жертва отримає ресурси для допомоги та можливість повідомити поліції або відповідним органам, якщо їй загрожує небезпека.

Роблячи це «без жодних слів», аби уникнути ще більшого насильства з боку свого кривдника», – сказала Рамус.

Платформа WhiteRibbonUA працює як мобільний додаток, завантажити який можна з AppStore або Google Play на будь-який смартфон незалежно від стану оновлення програмного забезпечення.

Функціонал платформи розподілений на три напрями: екстрена допомога жертві, ведення обліку фактів та надання інформації для виявлення ознак домашнього насильства.

Основною функцією застосунку є прямий зв'язок з Національною поліцією. Це забезпечує жертв домашнього насильства миттєвим спілкуванням з правоохоронними органами у випадку небезпечної ситуації.

Також додаток передбачає можливість швидкого пошуку центру підтримки. У спеціальному розділі жертва зможе визначити власну локацію та місцезнаходження найближчого до себе центру підтримки, поліцейської дільниці або служб екстреної допомоги.

Додатково платформа WhiteRibbonUA містить інструменти ведення обліку фактів домашнього насильства. Функція «Мій щоденник» допоможе відстежувати, фіксувати та документувати усі факти вчинення насильства над жертвами.

«Часто кривдники позбавляють своїх жертв будь-якої можливості особистого простору. Беручи це до уваги, зрозуміти функціонал додатку неможливо навіть, якщо телефон жертви переглядається. Така додаткова безпекова функція захищає від провокування агресора», – додала Рамус.

Серед цифрової бібліотеки для виявлення ознак домашнього насильства у додатку доступні: інформація про поширені типи жорсткого поводження і приклади домашнього насильства; конфіденційний тест про стан відносин «Я в небезпеці»; розділ «Керівництво з інтернет-безпеки» для захисту себе і безпечного перебування у цифровому світі (інтернет, соціальні мережі, інше); інформаційні матеріали про різні форми сімейного насильства, види підтримки, поради, як вийти з насильницьких стосунків.

«Біла Стрічка. Україна/White Ribbon.Ukraine» – українське представництво міжнародного громадського руху і найбільша у світі ініціатива чоловіків на підтримку жінок проти гендерно зумовленого насильства та дискримінації. Біла стрічка символізує особисту присягу ніколи не вчиняти, не замовчувати та не виправдовувати насильство щодо жінок.

Представництва цього міжнародного громадського руху існують у більш ніж 90 країнах світу. Діяльність руху в Україні забезпечує фонд Тетяни Рамус.

Додаток Б

Список додатків для безпеки жінок в Україні і закордоном[98]

В Україні запустили мобільний додаток для жінок, що потерпають від домашнього насильства. Він непомітний для кривдника: тривожна кнопка, яку у момент небезпеки можна швидко натиснути і викликати поліцію, виглядає у смартфоні як нейтральна іконка.

Про це повідомляє Інформатор з посиланням на VisitUkraine.today.

Додаток замасковано під звичайний, а кнопку виклику поліції та іншу інформацію можна знайти лише у прихованому інтерфейсі, доступ до якого має виключно власниця смартфона. Завантажити мобільний додаток можна і в Google Play, і в App Store. Назву застосунку не розголошують з метою безпеки. Отримати інформацію та скачати програму можна подзвонивши на гарячу лінію 116 123 або написавши в особисті повідомлення на сторінку "Розірви коло".

Яку ще допомогу можна отримати в Україні

Отримати консультацію, підтримку та допомогу зателефонувавши на гарячу лінію 15-47. Вона є швидким засобом повідомлення про вчинення домашнього, гендерного насильства та насильства стосовно дітей, його запобіганню та протидії.

Жінки та дівчата, які постраждали від війни можуть отримати психологічну, гуманітарну та соціально-правову допомогу. Звертатися за телефонами - 067-843-96-14, 095-323-47-89, 063-799-47-60, 097-204 35 33. Або написати на електронну пошту - safewomenhub@gmail.com. У Telegram-каналі можна знайти корисні поради, які можуть вам допомогти. Окрім того, у 12 містах України працюють мобільні бригади, які допомагають постраждалим від насильства під час війни. У кожному місті працюють по дві бригади, до складу якої входять два спеціалісти (психолог, соціальний працівник). Чим займаються мобільні бригади:

- надають психологічну допомогу постраждалим,
- реагують на повідомлення про випадки насильства,

- інформують постраждалих про медичні, юридичні та інші послуги, які можна отримати для подолання наслідків насильства, а також про надання таких послуг, зокрема про загальні або спеціалізовані служби підтримки постраждалих (притулки, кризові кімнати, центри),

Контакти мобільних бригад можна знайти за посиланням.

Додатки для безпеки за кордоном

SafeUp – додаток, розроблений в Ізраїлі, але працює він і на території різних країн, України в тому числі. За допомогою нього жінка може повідомляти довірєній особі, що вона знаходиться у небезпеці. За потреби можна викликати поліцію.

bSafe – мобільний додаток, що дозволяє створити мережу довірєних контактів. За допомогою нього ви зможете повідомляти про своє місце знаходження, про те, що потребуєте допомоги чи перебуваєте у небезпеці. За принципом поширення геолокації діє і додаток Life360. Він дозволяє створити приватну групу контактів, що матиме доступ до вашого місця знаходження у режимі онлайн.

Women Safety – додаток, що дозволяє інформувати близьких про те, чи знаходитесь ви у безпеці, а також має кнопку повідомлення про екстрєні ситуації.

UrSafe – додаток, що інтегрований зі службою 911. Його можна використовувати у більш ніж 200 країнах для зв'язку з екстрєними службами.

Sister – іспанська програма для безпеки жінок. Також дозволяє створити список довірєних контактів, що можуть отримувати інформацію про вас, а у разі необхідності – викликати екстрєні служби.

Додаток В

Гендерний центр

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Директор центру: доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти Кравченко Оксана Олексіївна

Основні напрями діяльності Центру:

- формування гендерної компетентності фахівців з урахуванням потреб різних цільових груп;
- гендерна освіта, як первинна, так і службова підготовка і підвищення кваліфікації працівників;
- профілактика гендерно-зумовленого насильства;
- оскарження неправомірних дій щодо жінок та дівчат;
- процедури для попередження і реагування на випадки порушення принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- залучення жінок до всіх заходів з мирного вирішення конфліктів;
- залучення жінок у діяльність усіх механізмів здійснення мирних переговорів;
- заходи, що забезпечують захист і повагу прав людини жінок і дівчат.

Гендерний центр увійшов до Всеукраїнського осередку центрів гендерної освіти України.

Наукові заходи:

- організація та проведення II-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (березень 2019 р.);
- організація та проведення Першого міського конкурсу студентських та учнівських наукових робіт із гендерної тематики, у якій брали участь представники закладів вищої освіти, шкіл та коледжей міста. Організаторами конкурсу стала кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи, (завідувач кафедри доктор педагогічних наук, професор Коляда Н. М.)

гендерний центр, (керівник доктор педагогічних наук, доцент Кравченко О.О.) відділ у справах сім'ї та молоді Уманської міської ради та відділ освіти Уманської міської ради (листопад 2019 р.);

– Ініціативна група Гендерного центру отримала перемогу у конкурсному відборі проектних пропозицій, який був оголошений у квітні 2019 р. Управлінням у справах сім'ї, молоді та спорту Черкаської обласної державної адміністрації. Відповідно факультет соціальної та психологічної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини став базою проведення Обласного конкурсу студентських та учнівських наукових робіт із гендерної тематики «Сім'я від А до Я», який включено до календарного плану Управління на 2019 рік.

– магістрантка факультету соціальної та психологічної освіти Чупіна К. здобула II місце у II етапі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Актуальні проблеми інклюзивної освіти» (Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2019 р.). Тема наукової роботи: «Соціально-психологічний супровід студентком з інвалідністю в умовах ЗВО». Науковий керівник: Кравченко О.О.;

– студентка Кравченко Анна – отримала диплом III ступеня у Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт із галузі «Гендерні дослідження» на базі Херсонського державного університету (квітень 2020 р.);

– перемога у конкурсі на написання методичних розробок для дошкільної, початково, основної, старшої ланки освіти та викладачів системи ПТНЗ, ВНЗ «Від гендерних міфів до гендерних переконань»;

– брей-ринг «Гендерні стереотипи»(жовтень);

– проведення опитування та створення статистичних даних «Ставлення до представників ЛГБТ-спільноти» (лютий);

– відзначення Міжнародного дня жінок та дівчат у науці – 11 лютого;

– участь у науковому флешмобі «Березень – місяць жіночої історії»;

- студентська науково-практична конференція «Гендерна рівність в Україні: проблеми та шляхи вирішення» (квітень);
- перегляд «розумного кіно» в рамках проведення днів науки «Суффражистка» (квітень);
- випуск щомісячника «Гендерний промінь» (постійно);
- діяльність наукового гуртка «Марс-Венера» (постійно).

Науково-методична робота:

– здійснено гендерну експертизу навчальних посібників з історії соціальної роботи А. Горілого (Тернопіль, 2004), А. Фурмана та М. Підгурської (Тернопіль, 2014), С. Глазунова (Дніпро, 2015), а також запропоновано засадничі підходи до укладання навчально-методичного забезпечення зі спеціальності «231 Соціальна робота» без матеріалів дискримінаційного характеру за ознакою статі;

– обґрунтовано доцільність впровадження гендерного підходу у процесі вивчення історії соціальної роботи майбутніми соціальними працівниками;

– реалізовується освітній та науково-дослідницький проєкт кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи «Жінки в історії соціальної роботи»:

У 2018 р. видано монографію «Жінки в історії соціальної роботи» (авторський колектив: Н. Коляда, Т. Кочубей, О. Кравченко, І. Албул, О. Балдинюк, Г. Бондаренко, О. Матрос, В. Полехіна, Н. Левченко, В. Ісаченко, А. Войтовська, М. Скочко, К. Чупіна). До науково-пошукової роботи долучаються студенти, які здобувають фах зі спеціальності «231 Соціальна робота».

Монографія складається з розділів: «Меценатки часів княжої та козацької доби», «Благодійність жінок крізь призму освітнього та літературного процесу ХІХ – початку ХХ ст.», «Роль жінок-волинянок у розвитку освіти в Україні (середина ХVІ – кінець ХVІІІ століття)», «Вирішення соціальних питань на сторінках жіночої преси (кінець ХІХ –

перша третина ХХ ст.)», «Роль жінки в інституалізації соціальної роботи України в умовах трансформації».

Мета такої науково-пошукової роботи полягає не лише в актуалізації проблеми створення реальної картини становлення та розвитку соціальної роботи на українських землях, а й у завданні виявити імена жінок, які зробили внесок в інституалізацію соціальної роботи, але діяльність яких через суб'єктивні і об'єктивні обставини не належно висвітлена і не була ґрунтовно вивчена.

У 2020 р. авторський колектив підготував наступний випуск колективної монографії «Жінки в історії професійної соціальної роботи: від ХІХ століття і до сьогодення», яка спрямована на висвітлення еволюції і простеження динаміки жіночої репрезентації в історії інституалізації соціальної роботи як професійного виду діяльності в країнах Західної Європи та США, а також вивчення та узагальнення досвіду видатних жінок, які здійснили значний внесок у цій сфері, здійснюючи перші спроби теоретичних підходів до соціальної роботи та ініціюючи відповідні практики в Україні.

Виховні заходи

Всенародний день батька! (вересень);

«Ми проти насильства над жінками» (грудень);

акція «Будуємо суспільство без насильства» (грудень);

«Здорове суспільство починається зі щасливої та здорової сім'ї» (травень);

«День матері» (травень);

Щотижневі гендерні кінозали.

Комплекс бесід та дискусій із гендерної проблематики.

Культурно-просвітницької зустрічі студентів з представниками творчої інтелігенції, цікавими особистостями.

Друк інформаційних листівок про роботу центру.

Фотовиставки:

«Мій дбайливий люблячий тато» (вересень);

«СТОП насильству над жінками» (грудень);

«Моя мама професіоналка» (травень).

Тренінгові програми:

«Толерантне ставлення до представників ЛГБТ-спільноти» (березень);

«Підготовка молоді до сімейного життя» (квітень-травень).

Участь у програмах та заходах різного рівня:

– менторській інноваційній програмі для лідерів громадських організацій, що працюють з внутрішньо переміщеними особами «e-Solutions» (м. Київ, 27-30 вересня);

– навчальна програма «Кампанії адвокації з урахуванням гендерної політики та прав дівчат і жінок» (м. Черкаси, 20-22 березня).

– навчальна програма «Гендерна рівність та вибори» (м. Київ, 15-17 квітня);

– II-а Міжнародна наукова конференція «Гендерні студії: навчання, дослідження та практика» та семінари для молодих дослідників «Гендерні студії: освіта, гендерна рівність, демократія, мир» (м. Київ, 16-20 квітня) [23].